ՄԱՍԻՍ

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ԿԱՂԱՔԱԿԱՆ

34ՐԴ ՏԱՐԻ | 1885 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 26 | ԹԻՒ 3793

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ, ՇԱԲԱԹ 26 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՅԱՐՁԱԿՈՂԻ ՄԸ ՊԱՇՏՊԱՆՈՂԱԿԱՆԸ

Ս. Փափազեան էֆէնտիի պատասխանագիրն առ Ղալաթիոյ Թաղային Ցանձնաժողովը, զոր Ճէրիհէլի Շարքիյէ հրատարակեց, ախորժելի դրութիւն մ'է եւ տեսակին մէջ հաղուագիւտ։

Արդարեւ յոյժ հաճելի է այդ վեց սիւնակեայ դրութեան ընթերցումը որ մերթ ծիծաղ կը շարժէ, մերթ կը տրտմեցնէ, մերթ բարձրագոյն վեհ զգացումներ կը տածէ եւ մերթ կ'իջնէ մինչեւ աղբանոց.....

Ս. Փափազեան էֆէնտի յարձակող մ'է սովորաբար։ Այ ու ճախ, յիրաւի թէ յանիրաւի եւ առանց ո եւ է խղճի խայթի նա ամէն խնդրոյ մէջ կը յարձակի, կը զրպարտէ եւ ոչինչէն խնդիր յարուցանելու պարագայները լաւ ուսումնասիրած է։ Հետաքրքրաշարժ թուեցաւ մեզ այդ ախորժելի դրութիւնը կարդալով քննել թէ ինչպէ՞ս ինքզինքը կը պաշտպանէ մեկը որ այլոց վրայ յարձակելու արուեստին մէջ քաջահմուտ է։

Ղալաթիոյ Թաղային Ցանձնաժողովոյ տեղեկագիրն երկու գլխաւոր մասերէ կը բաղկանայ. նախ մետասանամեայ հաշուետուութիւնէ մը, որ կը վերջանայ յՕ1 յունիս 1885 եւ ապա բաղդատական հաշիւներէ որք Ղալաթիոյ Թաղային Գործոց 19 տարեկան հաշիւներու բովանդակութիւնն են։ Ահա է որ Ս. Փափազեան էֆէնտիի ջղերուն կը դպչի։

—Ի՞նչ հոգերնիդ էր, ըսել կուգէ առաջին տողերէն, որ ելաք հին տետրակները խառնեցիք եւ ժողովրդեան աչաց առջեւ պարզեցիք անանկ հաշիւներ որք վերջապէս աւելի քննելու քան քննուելու յարմար են։ Ինչո՞ւ համար այդքան հետաքրքրութիւն, Նորատունկեան Ցարութիւն էֆէնտիի կղզին կը փոխադրէ, կ'ըսէ, այդ հին տուփարներ, եւ հետեւաբար հաշուոյ արդիւնքը աննպատակ կ'ըլլայ Ս. Փափազեան էֆէնտիի։ արդեօք այդ տուփարներ ջուրն անցնելով կը փոխե՞ն իրենց պարունակութիւնը թէ ոչ այդ այնպիսի եղելութիւն մ'է որուն Ս. Պատրիարք Հօր ուղղեալ խնդրով անմիջապէս ջուրը պիտի խնան ջուրէն ելած տեղեկագրոյ մը յայտնութիւններն։

Պատասխանագրոյն այս առաջին խօսքերէ վերջ իւր հաշուոյ մէջ դտնուած 700 ոսկւոյ բացի մը տարաձայնութեանց դէմ կը պաշտպանէ ինքզինքն։ Բայց իւր պատասխանին համար դժբաղդաբար, եւ իւր անձին համար բարեբաղդաբար, այդ տեսակ խօսք մը չգտանք Ցանձնաժողովոյն տեղեկագրին մէջ։

Ապա կը պատմէ թէ ինք հարցաքննութեանց ենթարկուած է 1882 ին այնպիսի տեղեկագրոյ մը համար որ դինքը կ'ամբաստանէր եւ որ սակայն ներկայ տեղեկագիրը չէ։ Ուրեմն դրութեանն այս մասն ալ մեզ համար սուրիչ արժէք չունի բայց եթէ սա յայտնութիւնը թէ ուրիչ անգամներ ալ Ս. Փափազեան էֆէնտիի մատակարարութիւնը կասկածանաց տեղի տուած է։

Քիչ մը վերջը նա կ'ըսէ թէ 24,472· 87 ½ դահեկանի պահանջից դումար մը միայն ջնջելի ներկայացուցած էր իւր կողմանէ, մինչդեռ Ցանձնաժողովը 472 ոսկի ցոյց կու-

տայ : Բարեբաղդաբար ամբաստանեալը զմեզ չստիպեր որ երթանք հարցաքննենք տեղեկագիրները : Տարբերութիւնը 20,931 դրուշ Գ. Պարտիզպանեանի պարտքն էր, զոր Ս. Փափազեան էֆէնտի դանձելի կը հռչակէ : Լաւ ուրեմն, թող դանձելի ըլլայ այս գումարը. մենք չենք դատապարտեր զամբաստանեալն անդանձելի գումար մը դանձելի նշանակած ըլլալուն համար : Արդէն Փափազեան էֆէնտին կերպիւ իւիք իրաւունք կուտայ այդ անդանձելի պահանջներու մասին խստապահանջ ըլլալնուն, քանի որ կ'ընդունի իւր թերութիւնը ըսելով. « ժամանակ չեղաւ քննել եւ ջնջել այդ պահանջները, զի նոյն թուականին մեծ հրդեհը պատահեցաւ, յաջորդ տարին 1875, մեծ կալուածոց, միւս տարին 1876, մեծ վարժարանին չինութիւնք ջրաղացք (՞՞՞) ըզմեզ. իսկ 1877 ին իմ հրաժարումս տեղի ունեցաւ » : Ս. Փափազեան էֆէնտի կրնար այս փաստերուն կարգին մէջ չարել Թուրքօ-Ռուսական պատերազմը որ նոյն միջոցին կրնար իւր ուշադրութիւնը գրաւել :

Եթէ աչքերնիս վեր առնելով լաւ ուշադրութեամբ դիտենք, թերեւս նշմարենք 108 ոսկւոյ գումար մը որ մինոլորտին մէջ օդապարիկի պէս կը չրխի եւ որոյ քաղցր յիշատակը տեղեկագրոյն մէջէն կը ցոլանայ Ս. Փափազեան էֆէնտիի գրութեան մէջ : Այգը 108 ոսկւոյ գումար մը ունի որ այն ժամանակներէն ի վեր օդին մէջ կը ծածանի, թերեւս այժմ եւ ոչ իսկ գիտնայինք թէ այդպիսի զեղծումը կայ եթէ Առաջաւեայ Ցանձնաժողովը չհրատարակէր իւր տեղեկագիրը Ս. Փափազեան էֆէնտիի անհանձոյ չըլլալու համար : Զարմանալին սա է թէ ոչ ոք կը ջրէ Ցանձնաժողովոյ այդ յայտնութիւնը. Փափազեան էֆէնտի ընդհակառակն կը հաստատէ 108 վիճաստական ոսկիներու գոյութիւնը, թէպէտեւ Մելիքեան Թագւոր էֆէնտիի քով են, մինչեւ իսկ յանդիմանական խօսքեր կ'ուղղէ առ Ցանձնաժողովն թէ ընդէր չգանձեր ըստ իւրայս ոչանգանձելի գումարն : Իջիւ թէ նոր Լորտ Կլէնարվան մը ելլէր, երթար, փնտռէր եւ յաջողէր այդ անառակ ոսկիներն ազգին գոգը դարձնելու :

Հակառակ տեղեկագրոյն այս երկրորդ մասին մէջ հինգ հարիւր ոսկւոյ նուէրի մը խըն-դիր կայ զոր ոչ ոք կը ժխտէ եւ տոկոսներու ղեղչի խնդիր որոյ նոյնինքն Փափազեան էֆէնտի չէ կարող բացարձակապէս պնդել : Գալով բռնըճներու հաշուոյն, չհասկցանք թէ ի՞նչ ըսել կուզէ :

Իսկ Փափազեան էֆէնտի ինքն եւս չգիտեր թէ ի՞նչ ըսել կ'ուզէ երբ կ'ըսէ թէ Թաղային Ցանձնաժողովոյ օրով 7,764 ¼ տարական հասոյթի փոխարէն իւր օրով 7,558 ¾ զրչ հասոյթ եղած էր : 206 զրչ տարբերութեան համար 206 զրչի պարծանք միայն կրնայ ունենալ Թաղ. Ցանձնաժողովը : Սակայն Ս. Փափազեան էֆէնտի հաշուեցոյցին մէջ չկարդար թէ իւր օրով 7,558 ¾ հասոյթի փոխարէն 11,259 ծախք եղած է, մինչդեռ Թաղային Ցանձնաժողովոյ օրով 7,764ի փոխարէն 6,475 զրչ ծախք եղաւ : Ինչո՞ւ համար ծախուց կողմը չկարդար : Բարեբաղդաբար մենք կը կարդանք :

Եւ եթէ կ'ուզէք նմոյշ մը ունենալ այն պատճառաբանութեանց որք կը բացատրեն հասոյթից ներկայ Թաղ. ժողովոյ օրով բարձրաձայն ըլլալը, կարդացէք սա ախորժելի տողերը.

« Գալաթիոյ Սուրբ Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ սովորական հասոյթից տարբերութիւնը, կ'ըսէ, կախումն ունի ուխտաւորաց խուռն բազմութենէն, ոչ ինչ կայ, եթէ օդը պայծառ է հինգշաբթի օրերը. իսկ երբ անձրեւոտ կամ ցուրտ ըլլայ, միւտ կը պակսի : 55 տարուան լուսարարը կենդանի վկայ է այս բանին » :

Պ. տը Լա Բալիս հոգւով մարմնով կ'ըստորագրէր այս տողերը :

Շարունակենք :

« Ուրեմն կրնանք ըսել թէ, անցեալ տարուան թերեւս ձմեռն եւ այս ամառուան արեւոտ օրերուն չարաւնակութիւնը (հինգշաբթի օրեր) բարեբաղդութիւն մի են Նոր Ռաուտունկեան Ցարութիւն էֆէնտիին վարած Թաղ. պաշտօնավարութեանը » :

Ուրեմն մենք ալ կը հետեւցնենք թէ նախանձաւորութիւնը շատ կ'ախորժի եղեր Թաղային Ցանձնաժողովոյ պաշտօնավարութենէն, քանի որ յաջողութեամբ կը պահէ եղեր եւ ընդհակառակն անձրեւներով կը պատասխանէ եղեր Ս. Փափազեան էֆէնտիի ակնկալութեանց :

Նմանապէս հասոյթից մէջ 5,805 զ. վար-

ժարանի աշակերտաց ամսաթղթակիներու հասոյթին պէտք չէր նշանակել սովորական հասոյթից մէջ, ինչո՞ւ. որովհետեւ Ս. Փափազեան էֆէնտիի օրով այդպէս հասոյթ չկար: Եւ ինչո՞ւ չկար: Ահա ամբաստանեալ մը որ ինքզինքն կ'ամբաստանէ: Ս. Փափազեան էֆէնտի պարտի պատասխանել թէ ինչո՞ւ համար իւր օրովը աշակերտաց ամսաթղթակի հասոյթ չկար: Եւ ինք յանցաւոր է թաղային անտուկն այդ հասոյթէն զրկելուն, զոր շատ իրաւացի կը դատենք սովորական և ոչ արտաքոյ կարգի հասոյթից մէջ դասել:

Շատ երկար կըլլայ եթէ այսպէս շարունակելով այդ դրութեան մնացորդ մի քանի առարկութիւններն եւս քննենք: Արդէն պանդուխտ քահանայից սեւեռակներն զոր անպատկառ կերպիւ աղբանոց կը կոչէ, աւելի կրօնական ծողովոյ ուշադրութիւնը պարտին գրաւել քան մերն, նմանապէս եկեղեցւոյ ներքին խեղճ վիճակին համար դժգոհութիւնն այժմեան ուխտաւորաց խոռնն բազմութեան, որ բնաւ ուշադրութիւնն չգրաւեր վերստին յարաբերութիւն չունի խնդրոյն հետ: Ոչ նուազ ամբաստանութեան հիմ փաստ մը կրնայ համարուիլ Գատը գիւղի խեղճ վարժապետի մը աղջկան պատմութիւնն որ հակա-տեղեկագրին յուզիչ մասն կը կազմէ:

Այս պատմութիւնը կ'արժէ որ Մասիսի ընթերցողք ալ կարդան ըլի Սահակեան էֆէնտի փափազեանի զօրաւորագոյն փաստերէն մին թուլ լինիլ:

«Անծանօթ և անախէր մեռեալ մը, ծովը խղդուած, եկեղեցի բերուելէն յետոյ, չեն ճանաչեր զնա, բայց կը տարածայնեն թէ Յոյն ըլլալու է. եւ իսաց կուտան Յունաց, որ գան Հայոց եկեղեցիէն վերցնեն, եւ անոնք կը վերցնեն: — Ինչո՞ւ համար. — եթէ ո՛չ, Նորատուներան Յարութիւն էֆէնտի 50 ղրչի նուազ ծախք ցուցնէ իւր տեղեկագրին մէջ: Դժբաղդաբար շուտ կ'իմացուի թէ այդ մեռեալը Հայ է եղեր և վարժապետի մը աղջիկ, Գատր գիւղի. և արդէն դիտցուած էր թէ Գատը գիւղի շրջենաւէն ինքզինքը ծովը նետած էր: Բայց Գատը գիւղի Թաղականն եւ Ֆէհեան քններ եւ չեն ճանչեր զնա»:

Ի՛նչ ուղիղ տրամաբանութիւն, Գատը գիւղի՛ աղջիկ մը զոր չեն ճանչեր Գատը գիւղի Թաղական խորհուրդն եւ Ֆէհեան, Ղալաթիոյ Թաղային Յանձնաժողովն պարտ էր ճանչնալ եւ չճանչնար, ինչո՞ւ համար. որպէս պի Ս. Փափազեան էֆէնտի ըսելու բան մը գտնէ:

Իսկ հիմնովին սխալէ իւր վերջին խօսքը թէ 1,000 լիրա պարտք միայն Թաղած է: Արդէն այս կէտը փաստաբանելն իսկ անտեղի է պի եթէ 1,000 լիրա պարտք Թողած էր Ս. Փափազեան էֆէնտի, չորս հինգ տարիէ ի վեր ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ այդ պարտքը չնատուցուիր տարեկան 7-800 ոսկի հասոյթով: Ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ այսօր 1,500 ոսկւոյ հանգանակութեան կը կարօտի մնացորդ պարտքերն վճառելով հասոյթներն ազատելու համար: Չարկաւ կալուածական Հոգաբարձութիւնն պիտի հրատարակէ իւր տեղեկագիրն եւ հոն կը յուսանք տեսնել Ս Փափազեան էֆէնտիի Թողած պարտուց ճիշդ դումարն, քանի որ ինքը չդիտեր, պի իւր տուած Թիւը անհատատալի է:

Իսկ կատարելապէս հատատալի է, այս ընթերցուէն վերջը, թէ Ս. Փափազեան էֆէնտի լաւ յարճակիլ գիտէ բայց բնաւ չը գիտեր ինքզինքը պաշտպանել:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՆԱԽՆԻ ԱՐՈՒԵՍՏՆԵՐ

ԵՒ

ԶՐԱԳԱՇՏԻ ԿՐՕՆՔՆ

(Շար. Ե վերջ)

16. Դէմ ընդդէմ հոգւոց դասերն. — 17 Սահեզ-ծագործութեան վարդապետութիւնը: փորձուիլն եւ անկումն մարդոյն: — 18. Հանդերձեալ վարձ եւ պատուհաս: — 19. Զրադաշտի բարոյականը: — 20. Զրադաշտի պաշտօն: — 21. Զրադաշտի վերանորոգութեան ընդդիմութիւնը: Հնդիկ-Արեաց օձ իրանական-Արեաց բաժնուիլն: — 22. Իրանականաց հաստատուիլն ի Մարաստան եւ ի Պարսկաստան: — 23. Մոգութիւն կը մնայ ի Մարաստան:

16. Թէ՛ Որմիզդ եւ թէ՛ Խարաման (Angro-Mainyus) բացարձակ անձնաւոր եւ ճըշ-

մարտիւ ստեղծեալ հոգեղէն էակաց դասակարգի մի վրայ իշխեն. սոսնք ոչ են Աստուածք, այլ հրեշտակք և դեւք որոնք խորհուրդ տան եւ արբանեակեն։ Որմզդի առաջին արբանեակներն էին իւր եօթն խորհրդականներն՝ սուրբ անմահներ կոչուած, (Ամէշահոյ Սպէնդահոյ) պարակերէն Ամշասպա. Վոհու-Մանօ (Պահման) «բարի իմացականութիւն» որ պահէր զկեանս յանասունս եւ զբարութիւն ի մարդիկ. Աղնվահիպոյ (Արտիպէհէմթ) «ճշմարտութիւն գերագոյն» կամ «գերամաքրութիւն» որ էր լոյս սիեզերաց, որ պահէր զկայսը աստեղաց երկնից և զամենայն զկերպարանս էակի որք ի լուսոյ կախէին. Խաշիոյ-վէրիոյ կամ Խաշիրա-վէրիա (Զահրավար) «հզօրն» կամ «թագաւորն ամենաճոխ» որ տէր էր բրածոյից և մետակարարէր զհոխութիւնս. Սպենդա-Արմէյթ (Իսֆանդ-Արմաթ) «սպիտակ կամ սուրբ երկիր», ոգին երկրի եւ միանային նոյն ինքն դիցուհին բարեպաշտութեան. զի երկրագործութիւն նուիրական պարապ էր Իրանաց համար. Հօրոատաթ (Խորտատ) զոր անուանք «սիեզերք» մեկնեն եւ այլք «առողջութիւն», եւ Ամէրեթատ (Ամէրտատ) «անմահութիւն», վերջին երկուքն բուսական աշխարհին հոգ տանէին։ — Հակառակ այս իմացուն էակաց Խարաման ստեղծեց իւր եօթն դեւերն (տէրվանդ), Ահա-մանօ, «չար իմացականութիւն» կամ լաւ եւս «չար ոգի» որ զմարդ մղէ ի չար խորհուրդ, ի բանս եւ ի գործս. Անգրէ, (հին աստուածն հրոյ, եւ Ինդրան, Սանսքրիտ Արեաց), որ հանէ կայծակ, մրրիկ, պատերազմ եւ ամէն բանի ապականիչ դեւը են. Սոզվ, տարակուսելի է թէ նոյն ըլլայ Հնդիկ Սվէտի հետ. Նաոնհէղիա, մի միայն դեւ համարօր վհատիկեան նալաթեաններուն, կամ երկու Ադիննեներուն, որ Հնդիկ դիցաբանութեան Դիոսկուրքեան են, եւ վերջապէս Թաբէթ և Զաբէթ «խաւարի» և «մահու» անձնաւորութիւնք։ Ամբողջ դրութեան ճշմարիտ նկարագիրն, հոգեւորն քան նիւթական, տեսնուի ի յառաջնութեան խորհրդոց մէջ, որ արուի բարի եւ չար հոգւոյն։

Եօթը խորհրդականներէն եօթը դան թէ՛ բարւոյն եւ թէ՛ չարին միւս դասերն, ըստ դասակարգութեան իւրեանց։ Որմզդ ի կոչմանէ Յաշտաթ (պարակերէն Իշէդ) բարի հրեշտակք, որ ցրուած սիեզերաց մէջ՝ հրամայեն ի պահպանութիւն անոր բոլոր մասանց, և դէմ կենան չար հոգւոց ապականիչ վարձութեանց։ Որմզդի բանակին «ի դլուխ կայ» հրեշտակն Սրօսահ (Սերոսհ) «անկեղծ, դեղեցիկն, յաղթողն, հաւատարիմն, տէրն ճշմարտութեան»։ Պաշտպանէ նա իրանաց հողերն, վիրաւորէ երբեմն սպանանէ ալ պղեւերն, եւ անոնց դէմ հզանչենաւոր կըռւոյ մէջ է, անքուն դիշեր ցորեկ, բայց միշտ պահպան կայ աշխարհի իւր մերկացած սրով, եւ ի մանուսրի արեւ մտնալէն ետքը, երբ դեւք իւրեանց ամենամեծ իշխանութիւնը գործածեն։ — Յաշտայից ստորակարգեալքն էին Ֆէրվէրք. ոգիք տարեբաց, ոչ ինքեանք, այլ համազօրք երկրաւոր առարկայից, եւ այլոց որոց էին անմահ նախատիպք։

Ամէն ստեղծական էակ, աստեղք, կենդանիք, մարդիկ եւ հրեշտակք անգամ ունէին իրենց Ֆէրվէրներ, անտես եւ անքուն պաշտպանք զոր պարտ էր պատուել և հաչտ առնել աղօթիւք եւ պատարագաւ։ Երբ մարդ մի մեռնէր, իւր Ֆէրվէրն մնար երկինքն, եւ մեռելոց աղօթքն կը նուիրուէր անոնց Ֆէրվէրներուն։ Ողորմութեանց հանդէսներ հաստատուած էին անոնց ի պատիւ, եւ տարւոյն վերջին օրերն անոնց նըւիրուած էին։ Որչափ մարդու մի վիճակն մեծ էր աչնութեամբ եւ ի կեանս իւր ըրած արդարութեամբ, այնչափ աւելի զօրաւոր էր իւր Ֆէրվէրն յետ մահու։ Այս հրեշտակական դասակարգութեան հակառակ՝ ունէր Խարաման իւր դեւերն (Daivas), բոլորովին ընդ դէմ յատկութիւններով։ Երեւի թէ այդ դեւերն Սերոսին հաւասար աւաչնորդ մի չունէին, բայց բարձր հշխանութիւն մի որուն «ապականութեան» (Drukh), «յափշտակութեան» (Aeshemô), «ննդութեան» (Dairis), «դատաստութեան» (Dridis)։ Սոսնք մարդկութեան փորձողներն են, եւ սոսնցմով նախասարդն ինկաւ այն խեղճ վիճակին մէջ, ուսկից Զրադաշտայի յայտնութիւնը կրցաւ հանել զանիկայ։ Բայց այս ազատութիւնը միջնորդաւ մի միայն կարելի է, եւ նա ալ պատուածայինն միայն բնութիւն ունեցող. այս յատկութիւնը Զրադաշտ վրան չէ առած, ինչպէս եօթը՝ մը-

բան առաւ Սաքիա-Մունի (Çakya-mouni) (Պուտտա) Հնդկային վարդապետական դըրութեան մէջ։ Զրադաշտ յԱստուծոյ չընչեաւ մարգարէն է, որուն յայտնուի Որմիզդ. ճշմարիտ միջնորդն Միհր է (Mithra), որ թուի թէ յՈրմզդէ ելանէ եւ համաքոյակէց է անոր։ Միհրական կրօնից զարգացումն իւր ամենանիւթական ձեւոյն մէջ՝ յորում Միհր յարեւ անձնաւորի, վերջին Պարսկային կրօնից վերաբերի, բայց պաշտօնն այն հաստատակ է Իրանական եւ Պարսիկ դրութեան եւ յայտնապէս, ղոնէ ի տարերս իւր, Զրադաշտի սկզբնական կրօնքին վերաբերի։ Միհր թէ եւ յիշուած չկայ Կաթաններու մէջ, գտանք իւր անունն Զէնտաւէստայի հնագոյն հատուածոց մէջ, իւր յաղթող տիտղոսն որ գՅարաման վանեաց յերկնից՝ երկոտանի օձի կերպարանօք, եւ իւր դերագոյն աստիճան իբրեւ պահապան մարդկան ի կեանս, եւ անոնց դատաւորն յետ մահու։ Իւր հակառակորդն ալ կար Խարամանի թադաւորութեան մէջ, Միհր ջր (Mithra-Daraji) կոչուած, որուն նպատակն է միշտ միւսին բարի գործերն եղծանել։

17. Որմզդի մեծ գործն՝ ստեղծումն աշխարհի եւ մարդոյն, եւ անոր եղծումն Խարամանի ժորմոզին ձեռօք՝ Ննդոցէն տարբերի միայն ինչ ինչ մանաւանութեամբ։ Ստեղծագործութեան պարզ գաղափարն որոշէ զգենիսպդէպ կրօնն՝ կցկտուր եւ բռնագատ ստեղծագործութենէն Գաղդէացւոց եւ այլոց։ — Որմիզդ իւր լիմանալի խորհրդակցաց (Amshaspands) օգնութեամբ ստեղծեց զերկերս յոչընչէ վեց չրջանի մէջ, յորոց մէն մի կոչուած է Գահ-Ննան ժամանակաց եւ ունեցաւ իւր յատուկ անունն ալ ամէն ժամանակամիջոցի պատմութեան մէջ՝ ինչպէս հետեւեալ խօսքերուն մէջ. «45 օրուան մէջ, ես Որմիզդ լիմանալի խորհրդակցաց հետ ի միասին, բարւոք գործեցի. ես տուի երկինք, ես հաչակեցի Կահոնպոր (միութիւն, շար ժամանակաց) եւ անոր անուն տուի Կահ-Մէդիոզէրեմ (Gah-Médiozerem)։ Կահ-Մէդիոշէմ (Gah-Médioshem). 65 օրուան՝ ջուրը տըրուեցաւ, Կահ-պէտէշէմ (Gah-peteshem). 75 օրուան մէջ՝ երկիրն, Կահ-Էարէթրէմ (Gah-Eathrem) 30 օրուան մէջ՝ ծառերն. Կահ-Մէդիարէհ (Gah-Mediareh) 80 օրուան մէջ՝ կենդանիք, վերջապէս Կահ-Համէսպէթմէդէոն (Gah-hamespthmedeon) 75 օրուան մէջ՝ մարդն ստեղծուեցաւ։ Այս ժամանակի չրջանաց ամէն մէկն տօնուի զոհով մի, եւ ժամանակամիջոցաց վերջինը կոչուած է «երկայն զոհ, միանչենաւոր զոհ»։ — Այս ժամանակաց դուռարն, 330 օրերն թուի թէ արեգակնային տարին ակնարկեն, անտարակոյս թէ 5 օրն եւ աւելի յաւելուածն՝ սխալմամբ եղած է։

Փորձութիւն եւ անկումն մարդոյն պատմուի Պունտէհէսի (Bundehesh) Փէհլէվի թարգմանութեան մէջ։ — Որմիզդ կը խօսի նախամարդոյն (Meshia) եւ նախամօր (Meshiané) վրայ։ Ման, հայրն աշխարհի, կար։ Երկինք անոր համար սահմանուած էր, միայն թէ արտիւ խոնարհ լինէր եւ խոնարհաբար հպատակէր օրինաց, մաքուր լինէր ի խորհուրդս իւր, եւ ի բանս եւ դիւայ չ'աղօթէր։ «Որմիզդն է տուող ջրոյ, երկրի ծառոց, կենդանեաց, աստեղաց, լուսնոյ, արեւուն եւ ամէն բարեաց որ մաքուր արմատէ մի եւ սուրբ պտղէ մի գան»։ Եաթը սատանիւնը (դեւն խաբէութեան) ապականեց անոնց մտածմունքն, չարացուց անոնց յօժարութիւնները եւ ըսաւ անոնց. — «Խարամանն է որ ըրաւ ջուր, երկիր, ծառեր, կենդանիներ, եւ ինչ որ վերը յիշուեցաւ։» Այսպէս Խարաման ի սկզբան խաբեց զանոնք դիւայ նըկատմամբ, եւ ինչուան վերջը այս անագորոյն էակն չանացաւ պատրել զանոնք։ Այս խաբէութեան հաւատալով, երկուքն ալ տարվանդ եղան, եւ իրենց հոգիք պիտի ի դժոխս բնակին մինչեւ ի նորոգուման իրենց մարմնոց։..... Խաբէութիւն պատմել դեւն եւ ես յանդգնելով ներկայացաւ երկրորդ անգամ եւ պարտ անոնց պատճէնք ոչ կերան, ուսկից է որ բիւր բարիքներէն զրկս կը վայելեն չնաց եւ ոչ իսկ մին։ — Զէնտաւէստայի մէջ ջրհեղեղին վրայ խօսք չկայ, սակայն գտնանք զայն արդէն Ասիական ազգին ամենահին աւանդութեանց մէջ։

18. Հանդերձեալ կենաց վարձուց եւ պատժոց վարդապետութիւնը թէպէտ համառօտիւ՝ բայց պայծառ եւ որոշ է Զէնտաւէստայի մէջ, եւ կորսուած գրեանք թերեւս աւելի մանրամասնութիւններ բովանդակէին։ — Մէհմէտի հաչակաւոր «ճամ-

բուն» ծագումն հոս գանանք, «որ դժոխոց մէջէն կ'անցնի, սուր քան զսուսեր հատու եւ նրբագոյն քան զմազ, որուն վրայէն ամէնքն ալ պիտի անցնին»։ Զէնտավէստայի մէջ այս անցքն կոչուի Չոդըզդի (Chinvat-peretu) կոչուի, եւ հոն ժողովին անոնց ամենուն հոգիները որ մեռան, մեռնելուն երրորդ օրուան դիշերն։ Զարերն անկանին ի տարտարոս որ կայ ի ներքոյ ի խաւարի թագաւորութեան Խարամանեայ ուր դատապարտուած են թունաւոր կերակուրներով անանիլ։ Արդարներն ցաղատաներով և ի մանաւորի Սերոս հրեշտակէն պաշտպանուած եւ իրենց կենդանի տակաւին բարեկամներուն աղօթիւք ընդունուին միւս կողմէն Վոհուման հրեշտակապետէն, որ իւր արուէստն ելնէ անոնց բարի գալուստ մաղթելու համար։ — «Ձիարդ երջանիկ ես դու որ գաս հոս մեր մէջ, ի մահացուներէն յանմահութիւն»։ Ապա տարուին յԱրքայութիւն, ուր Որմիզդ եւ իմանալի խորհրդակիցք ոսկեղէն աթոռոց վրայ նստին, եւ իրենց փառաւորեալ հոգիներն միանան մարտնչելու ընդդէմ չարին. յանկարծ ի մի վայրկենի ահեղ հակառակորդներ լինին դիւաց։ Խնդիր է տակաւին թէ յարուներութիւն մարմնոյ, մոգոց կրօնքէն ընդունուած եւ որ Զէնտավէստայի քանի մը մասանց մէջ գտնուի, Զրադաշտի նախնի հաւատոց մասո՞ն էր թէ ոչ։

19· Ասյսէս բարոյականն այն որ յԱրքայութեան յաւիտենական բնակութեամբ վարձատրուէր, էր պարզ միանդամայն եւ մաքուր, գործնական եւ հոգեւոր։ Հաւատացելոյն պարտքն էր միայն Որմիզդին գործակից՝ չարին ամենայն հնարից դիմադրելու համար, ի ներքոյ եւ արտաքոյ։ Ճշմարտութիւն եւ մաքրութիւն, բարեպաշտութիւն եւ գործ մեծագոյն առաքինութիւններն էին. խաբէութիւնը խորին զզուանօք նկատուած է, եւ երկրագործութիւն ամենայարգոյն էր ի գործոց։ —«Զարը լոր արմատացած էր մարդոյն սրտին մէջ, եւ ընդունուած էր յայտնապէս թէ ոչ մի առաքինութիւն արժանի էր իւր անուան եթէ չբովանդակէր յինքեան մարդկային գործնականութեան ամբողջ չրջանակն, այսինքն է թէ չպարունակէր իւր մէջ թէ խորհուրդ, թէ խօսք եւ թէ գործերն։ Զէնտավէստայի բարոյականին գործնականն հետագայ կերպով խօսի. «Նա է մարդ սուրբ, ասէ Որմիզդ, որ երկրիս վրայ բնակարան մը չինէ, ուր կրակ, եղներ, կին, զաւակներ եւ լաւ անասուններ պահէ։ Նա որ երկիրն ցորենաբեր առնէ, որ դաշտաց պտուղներն մշակէ, նա մաքրութիւն պահէ, այնպիսին Որմիզդի օրինաց այնպէս հպատակ է, ինչպէս թէ հարիւր զոհ ընէր»։ Ասյսէս գործելով բարոյն պահպանութեան նպաստէր եւ Խարամանեայն դէմ առնուէր, որ երկրիս վրայ բերած է փուշ, չար խոտեր եւ անպտղաբերութիւն։ Արդարեւ, երկիրն ինքնին, որուն ոգին տեսանք թէ իմանալի էակաց մէկն էր, աւելորդապաշտ յարգութիւն մի եւս կ'ընդունէր, եւ ներելի չէր պղծել զայն մեռելներ թաղելով։ Նոյն պատճառաւ չէին կրնար մեռելներն այրել· կրակն դերագոյն սրբութեամբ պատուեալ լինելով կարելի չէր ապականութեան մերձեցնել· մնար ուրեմն որ մեռելներն շրջապատի մի մէջ հաւաքուած կեր լինէին թռչնոց։ — Ասյս սկզբամբ ամեն ստեղծեալ արարած երկու դաս բաժնուէին, ըստ որում հպատակք Որմիզդի կամ Խարամանեայ։ Օգտակար կենդանիք, ցորեն, խոտեղէն, ջուր, կրակ նուիրական բաներ են, ըստ որում բարի արմատոյն արարած են, մինչդեռ վնասակար կենդանիք համարուած են իբրեւ ստեղծուածք եւ գործիք չար արմատոյն։ Բայց զարմանալի մտածմամբ մի ամէն արարածոց վիճակն այս նկատմամբ փոխուէր մահուամբ, պի Խարաման երբ Որմիզդէն տրուած կենաց մի վերջ տար, մեռնողին մարմնոյն տէր մնար, որ այնուհետեւ պիղծ էր, եւ հակառակը պատահէր եթէ Որմիզդ Խարամանեայն արարածներէն մին սպաներ։ — Ասյս սկզբամբ մարդեղանց ճշմարիտ դէնին մէջ արեամբ զոհեր արգիլուած էին, որովհետեւ Որմիզդի արարածներն եղծանել կարելի չէր (ի բաց առեալ հարկն եւ սբնունդ), իսկ Խարամանեայն ստեղծուածներն Որմիզդի սեղանն պղծած լինէին։

20· Զրադաշտի ճշմարիտ կրօնքն առ Որմիզդ եւ առ իւր խորհրդակիցս ուղղեալ աղօթից եւ երգոց (ինչպէս կաթսաներ) վրայ կայանար։ — Ասոր համար թէ եւ առաջինն էր միայն առարկայ դերագոյն պաշտամանն, տեսակ մի խոնարհ պաշտամունք տրուէր

Ամհասպանտերուն եւ Յաղտաներուն եւ ամեն արարածոց որ գերագոյն էին քան զմարդ, որոց մէջէն երկնային մաքմնոց ալ, որոց պաշտօնն Աքիմենեանց ժամանակն սաստիկ աճեցաւ, թերեւս Քաղդէացւոց պատճառաւ: Այս աղօթքներն եւ երգերն կատարուէին նուիրական հրոյն եւ ղհին պահպանութեան հետ, եւ այն զարմանալի արարողութեան հետ, որ Արիական չատ հնութենէ մի առաջ գայ որ էր նուիրել հօմա (Homa) կոչուած ծառէն եւած հիւթին (վէդանեբո Սոմա է (Soma) ուր ծէնն չատ զարգացած է, եւ Սոմեն լինի Ասպոսաձ-լոսին, Միհր աստուծոյն հետ ի միասին Ասպոսաձթբե:) Հանդիսանէ այս. հոմա բուսոյն հիւթը հանէին քրմերն՝ աղօթքներն ըսելու ատեն, հանած հիւթին ղհի կրակի վրայ հանէին, պաշտօնակատար քրմոց միոյն ձեռամբ փոքր մաս մի սպառէր հրով, եւ մնացածը հաւատացեալով բաժնուէր: Որովհետեւ հիւթը հանելուն չմորուած խմէին, անոր համար չէր թունաւորեր: Զրադաշտի այդ դրութեամբ այնպէս յարմարուած պահուէր ծէս մը որ հնադոյն բնապաշտութեան մէջ թունաւորումն էր:

Կռապաշտութենէն բացարձակ զզուիլն, որով երեւելին է Զրադաշտի կրօնքն, Հերոդոտէն վկայուած է Պարսից կրօնից կարեւոր նկարագրութեամբն: — Պարսիկներ չունին ոչ արձաններ, ոչ մեհեաններ եւ ոչ սեղաններ, եւ մանաւանդ յիմարութիւն համարին անոնցմով խաբուիլ: Կարծեմ թէ այդ պատճառաւ ոչ իրենց աստուածներն մարդկային կերպարանօք չեն ներկայացներ, ինչպէս առնեն Հելլէնք: — Այո՛, սովոր են պարսիկք լերանց բարձրաբերձ գագաթանց վրայ Արամազդայ զոհել, եւ զերկնից անսահման կամարն կոչեն անոնք Արամազդ: Եւ զոհ ալ տան արեւու, լուսնի, երկրի, ջրոց եւ հողմոց:

Այս աստուածութիւնք միայն են որ հնուց ի վեր (ab antiquo) պաշտուին Պարսիկներէն: Եթէ եռքը Ուրանոսի պաշտօն ալ ընդունեցան, զայդ Ասորեստանցիներէն եւ Արաբներէն փոխառնուին: Աստղկան անուն փոխառեցաւ ի Մէդիդատ Ասորեստանցիներէն, յԱլիդդա Արաբներէն, ի Միհր Պարսիկներէն: Այդ աստուածոյ հետեւեալ եղանակաւ զոհ մատուցուի Պարսից մէջ: — Սեղան չեն կանգներ, կրակ չեն վառեր, ցօղումներ չունին, ոչ սրինգ, ոչ ալարօշ, եւ ոչ աղած ցորեն մտնան իրենց ծիսի մէջ: Երբ մէկն ուզէ ի Պարսկաստան զոհել այս աստուածներէն միոյն, տանի զոհը մաքուր տեղ մի, իւր դլխանոցը մրտենեաւ զարդարած: Եւ նեբելի չէ զոհողին անձին համար միայն աղօթել, այլ նա միշտ իւր աղօթից մէջ պիտի յիշէ բոլոր պարսիկ ազդն, թագաւորն ալ հետը: Ապա զոհը յօշ յօշ ընելէն եւ միսը խաչելէն ետքը՝ չատ մի խոտով եւ աւելի առատով անկողին մի պատրաստէ եւ յօշուած միսն վրան փռէ: Վերջապէս այս ամէն բան լմնցնելէն ետքը՝ մոգ մի գայ եւ հնչեցնէ այն չարականներէն մին զոր Պարսիկք սփանջէ ասեն. որովհետեւ այն աշխարհին մէջ առանց մոգուց միջամտութեան զոհել ներելի չէ: Եւսա ժամանակ չանցնիր զոհադործողն վեր առնու կերակուր եւ ըստ համոյս գործածէ: Արարողութեանց այս նկարագրին մէջ, որոց անտարակոյս Հերոդոտ չատ անդամ ականատես եղաւ իւր ճամբորդութեանց մէջ, Զրադաշտի նախնի կրօնից վրայ՝ եկամուտ տարերքներ տեսնուին, որ է բնապաշտութիւն, կենդանեաց զոհ, եւ մոգուց քրմութիւն, որուն ծագումն մեծ եւ կարեւոր խնդիր է Իրանոց պատմութեան մէջ:

21. Իրանական աւանդութիւնք աւանդեն մեզ թէ ինչ մեծ ընդդիմութիւն կրեց Զրադաշտի վերանորոգութիւնը, պատճառ երկայն եւ արիւնահեղ պատերազմաց Արեաց մէջ: Այս ընդդիմութիւնը անտարակուսելի է անոնց կողմանէ որոնք յարեալ էին բնութեան համայնաստուած պաշտամանն որ Արիական հին կրօնքն ապականեր էր, եւ ազնոց բնական դլխաւորներն քուրմերն էին: Ասոր համար Զրադաշտի վրայ եղած Պարսկական աւանդութիւնք յիշեն զԱրիական քահանայութիւն իբրեւ անոր դլխաւոր հակառակորդն: Նոյն իսկ ժամանակի վրիպմամբ անոնց Պրահման կոչուելն ցուցնէ թէ ո՛ր պէտք է փնտռել անոնց յաջորդներն, եւ երբ գտնենք որ Ռիկ-վէդայի երգերն Զրադաշտի վրայ անէծք թափեն, տարակուսելու անդամ տեղ չի մնար թէ այս կրօնական պատերազմի մէջ երկու կողմանց ներկայացուցիչներն են

միոյն Զէնոտոտէոսայի եւ միւսին Վէտոյից վարդապետութիւններն, եւ այս է Արիական ցեղին երկու ճիւղի՝ Իրանականի եւ Հնդկականի բաժնուելուն պատճառն: — Կ'երեւի թէ Հնդիկներն պատերազմի մէջ յաղթուեցան եւ վռնտուեցան իրենց բնիկ հայրենիքէն, Բակտրիայէն: Ինդուբուչէն անցնելով կարգաւ տիրեցին Պարապոմիսոս, Տրակիանա, Արակոսիա աւազարհաց և վերջապէս Ինդոսի եւ իւր օժանդակաց (Շենոտէ եւ Պէնճիապ) հովիտներուն: Հոս իրենց կրօնքն զարգացաւ եւ Պրահմանական եղաւ, որ տակաւին պահէ իւր Թանձր բնապաշտութիւն, զոր պաշտպաններ էին Զրադաշտի վերանորոգութեան դէմ: — Գարաւոր պատերազմներէ ետքը՝ Հնդկային թերակղզւոյն բնիկ Քուշանաց տիրեցին եւ ստորին կարգի վերածեցին զանոնք: Մեր նպատակէն դուրս է Հնդիկ ճիւղին պատմութիւն յառաջ տանիլ:

22. Իրանական ճիւղն գրաւեց Բակտրիա, Սուգդիանիա, Մարկիանիա, Հնդկային Կովկասու հիւսիսահակ կողմերն: Բայց աճելով կարեց անցաւ լերանց չղթայն եւ եկաւ գրաւեց Իրանու բարձրաւանդակին արեւմտեան մասն. արշաւեցին ի Մարս, ի Շօշ արեւելեան, ի Պարս եւ Գարմանիայ արդաւանդ դաշտաններու վրայ, վռնտելով այն երկիրներէն կամ հին Քուշ բնակիչներն նուաճելով, զորս Հնդիկ առասպելներ նկատեն իբրեւ թխատեսիլ, կարճահեր և բըրդոտ: Այսպէս Արիական իշխանութիւնը հաստատուեցաւ բոլոր այն բարձրաւանդակ երկիրներու մէջ որոնք չարեւելս Տիգրիսի եւ Եփրատայ սահմանակցին. արդէն իրենց առաջաւոր տիրապետութեան նշմարներ տեսանք այն հովտին մէջ: Բայց իրենց իշխանութեան աստիճան զանազան էր այս աշխարհաց զանազան դաշտաց մէջ: Ի Պարսկաստան եւ ի Գարմանիա շատ ընդդիմութիւն չունեցան, եւ այն երկիրներն Զրադաշտի կրօնից բնակավայր եղան: Ի Շօշ, Քուշ ժողովուրդն իւր բնավայր ստորին դաշտաններն բռներ կեցեր էր, մինչդեռ վերաճաւոր լերանց մէջ Քուշեցի եւ Էլիմայի անուններն ցուցնեն թէ Քուշ Սեմական ժողովուրդ մի բնակէր:

Ի Մարաստան Թուրանականք որ երկար առեն երկրին մէջ բնակեր էին եւ տեղւոյն անունը դրած էին՝ ինչ որ ետքը կրեց, ցեղի եւ կրօնին հին կռիւն նորոգեցին արճակող Արեաց հետ: Երեւի թէ կռիւն հազար տարի տեւեց, լմնցաւ միայն այն օրը նուիթեամբ զոր Պարսիկք ըրին իրենց Մար եղբարցը: Այս մեծ պատերազմներ ակնարկեն, զոր Իրանք եւ Թուրանք ըրին իրարու հետ. Պարսիկ առասպելք եւ Ֆիրդուսի դիւցազներդութիւնը «Գիրք Թագաւորաց», որ պատմէ իրենց դիւցազանց Ռուստէմի՝ Բայ-քողրոմի եւ Ֆաուքպարի մեծագործութիւններն:

23. Երբ Արիք վերջապէս տիրացան ի Մարաստան, նուաղաթիւ տիրապետող եղան մեծաթիւ տիրապետեալներու մէջ. վերջինները պահեցին յատուկ լեզուն եւ ազգակցեցին տիրապետողաց կրօնքն: Յայտնի է դիտնոց թէ Աքիմենեանք թագաւորք Մարաստանի հպատակաց հետ իրենց հրովարտակներու մէջ խօսէին Թուրանական լեզուաւ: Մարաստանի Թուրանականներէն առաւ Իրանական կրօնքին այն յատկութիւնը՝ սեփական միայն Մոգաց կրօնքին, որ շատ անգամ սխալմամբ Զրադաշտի ճշմարիտ կրօնքին իբրեւ բնական սեպուեցաւ: Եփթիթիլը Հերոդոտոսի ժամանակէն սկսաւ, որ անոնց պաշտամունքը տեսաւ Մարական ձեւի տակ, բայց ի բուն Պարսկաստան չղնաց. եւ այս յայտնի է Աքիմենեանց կրօնքի նորանոր ձեւեր սերելու հակամիտութենէն: Այսպէս Արտաշէս Մնեմոն, որ գլխաւոր պալատականէն եղաւ հին կրօնից, Անահատայ պաշտօն մտուց եւ աստեղապաշտութեան տուաւ առաջնութիւնը: Հին Թուրանական կրօնքն տարրապաշտութիւն էր, եւ մոգերն հին քուրմերն: Իրենց կրօնքին գլխաւոր կէտերն, երբ Արեաց կրօնքին վրայ պատուաստուեցաւ, վերոյիշեալ հատուածին մէջ Թուարկուած են Հերոդոտէն:

Ինդիր է տակաւին թէ կրակապաշտութիւնը, յետնադոյն Պարսից կրօնքին ամենակարեւոր տարրն, Մոգաց գիւտ է, թէ ադոնք իբր Որմզդի ի նշանակ լուսոյ եւ հրոյ պաշտամանն՝ միայն նիւթական ձեւ մի տուին. այդ պաշտօն Զրադաշտի կրօնից յատուկ է: Ատուշան՝ միակ Մարա-պարսիկ մեհեաններ՝ կը գտնուին Հայաստանի, Ատրպատականի, Փռաթաստանու եւ Լուրիստանու լերանց գագաթանց երկայնու-

թեանցը վրայ, որ բնականապէս բնական ամրոցներ էին եւ ուր դտնուին արձանագիրը Թուրանական լեզուաւ, եւ հոս էր գլխաւոր տեղը կրօնից Մարաց: Սուրգադոյն եռեւի թէ սատանայի պաշտօն եղծումն մ'էր որ Ասֆրասիաբ օձին Թուրանական պաշտօնէն ծագումն առած է:

Նոյնացնելով Խարամանեայն հետ՝ այն մոլորութիւն ընդունեցան որ զԽարաման Որմզդի հաւասարեցնէր ամէն նկատմամբ, եւ ընդ հակառակն Զրադաշտի կրօնից ճըշմարիտ ոգւոյն՝ հաւասարապէս պաշտեցին բարւոյն եւ չարին զօրութիւնը: Ուսկից է հաւանօրէն Եզդի (սատանայապաշտ) ազանդոյն ծագումն որ կան տակաւին Իրագ-Ասէմի եւ Միջագետաց հիւսիսակողմն: Զըրադաշտի կրօնքին՝ Մոգաց կրօնքին հետ խառնուելով ի Մարաստան, մինչդեռ Զրադաշտին մաքուր պահուեցաւ ի Պարսկաստան, խտրութիւն մնաւ երկու ազգաց մէջ որ քաղաքական մեծամեծ հետեւանքներ ունեցաւ:

Հ. ՆԵՐՍԷՍ Վ. ՃՆՏՈՅԵԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ

ԱՅՍՕՐ ԱՄՍՈՒՆ ՔԱՆԻ՞Ն Է

Այսօր ամսոյն քանի՞ն է, կը հարցնէ ամէն օր մարդոց կէսը միւս կիսոյն, երբ նամակի մը կամ որ եւ է գրութեան մը ներքեւ օրուան թուականը դնել ուզէ եւ կամ որ և է առթիւ. իսկ չատ անգամ գոհացուցիչ պատասխան մը չկարենալով ստանալ, խեղճ նամակագիրը կ'ստիպուի ելնել օրացոյց մը կամ լրագիր մը փնտռելու եւ կամ երրորդի մը հարցնելու. — «Այսօր ամսուն քանի՞ն է»:

Օրուան թուականը չը գիտցողէն կարելի չէ յուսալ որ գիտնայ թէ «ամսու գըլուխը ո՞ր օր էր» եւ կամ թէ «նոյն տարւոյ Մնունդը ի՞նչ օր եկաւ» եա եա, եթէ սակայն պատահմամբ չ'իյնէ, ինչ որ կրնայ ըլլալ, երբ բացառիկ կարեւորութիւն մը ընծայած լինի: Կը յիշեմ ղրօրինակ թէ Բերայի մեծ հրդեհը կիրակի օր մը պատահեցաւ, որովհետեւ չատ մը մանրամասնութիւնք միտքս մնացած են. ղրօրինակ, նոյն օրը դպրոց երթալու համար Օրթաքէօյի նաւամատոյն իջած չոգենաւին գալուն կ'ըսպասէի (կիրակի երեկոյները կը մոնէինք լեռն). չոգենաւը հասաւ լի ահագին բազմութեամբ որ Սահմանադրութիւնը տօնելէ կը վերադառնար. անցաւ առանց հանդիպելու և զմեզ առնելու, և վերջապէս թէ՝ նոյն երեկոյ դպրոց չդացի ի մեծ ցնծութիւն իմ.... ի՞նչ ըսել, 13 տարեկան չը կայի դեռ այն աատեն:

Այսպէս ամէն ոք կրնայ հեռաւոր թըւականներ յիշել օրով եւ քաներրորդով եթէ ջանայ երեւելի դէպք մը մտաբերել իւր բոլոր պարագայիւք:

Սակայն բարեբաղդաբար ամենադիւրին հաչիւ մը կայ որ հարկ չ'ըլլար այն աստիճան ծանրաբեռնելու մեր յիշողութիւնը:

Ներկայ յօդուածիս մէջ կ'ուզեմ այն հաչիւը ներկայել Մասխի ընթերցողաց՝ որք անշուշտ վերջին անգամի անկիւններու հաւասարութենէն եւ մաղերու հարթանքէն յոգնութիւններն առած, հաճոյքով պիտի կարդան բան մը որ օգտակարութենէ զուրկ չէ բոլորովին:

Հաչիւն ամենապարզ է, բայց ինչպէս ամէն դիւրին հաչիւ, սխալանց ենթակայ. մեծ ուշադրութիւն ուզեմ:

Ամէն տարի իրեն յատուկ թիւ մ'ունի զ'որ պիտի կոչենք *պոբէրէ*, իւրաքանչիւր ամիս ունի *ամաւէ* մը, իսկ չաբթուան եօթն օրերն ունին մէկ մէկ *օքտէ*:

Նախ՝ այս թիւերը սորվելու եւ յիշելու է. յիշելու է ղրօրինակ թէ՝ 1883 ի *պոբէ*ն է 0, *մայիսի ամաւէ*ը 1, թէ կիրակի օքտէն է 0: Այնատեն եթէ ուզենք գիտնալ թէ՝ 1883 տարւոյ մայիսի առաջին օրն ի՞նչ էր.... Հոս, նախ փակագիծ մը բանանք: Որովհետեւ հին տոմարը նորէն 12 օր ետ մնացած է, և քանի որ սոյն հաչիւը նոր տոմարին վրայ հիմնեալ է, մայիսի առաջին օրն ըսելով, պէտք է հասկնանք մայիսի 13ն: Ուրեմն ի՞նչ էր 1883 ի մայիսի 13ը. դումարենք.

Տանէսըդ	*պոբէրէ*	*ամաւէ*	
13	+ 0	+ 1	= 14

Սոյն դումարը 7ով բաժանելով մնացորդ կ'ունենանք 0 որ է *օքտէ*ն: Արդ՝ որովհետեւ 0 օրաթիւ ունեցողն է կիրակին, ըսել

է թէ 1883ի մայիսի առաջին օրն էր կիրակի. թէ օրացոյց մ'ունենայինք կրնայինք ստուգել։

Կանոնն ամենապարզ է զոր ի վերջոյ պիտի տանք։ Նախ ջանանք սովրիլ վերոյիշեալ երեք տեսակ թիւերը։

Օրաթիւերն են հետեւեալը որք անտառանալի են.

Կիրակի	0	Հինգշաբթի	4
Երկուշաբթի	1	Ուրբաթ	5
Երեքշաբթի	2	Շաբաթ	6
Չորեքշաբթի	3		

Ամսաթիւերը յիշել քիչ մ'աւելի դժուարին է.

Յունուար	0	Յուլիս	6
Փետրուար	3	Օգոստոս	2
Մարտ	3	Սեպտեմբ.	5
Ապրիլ	6	Հոկտեմբ.	0
Մայիս	1	Նոյեմբեր	3
Յունիս	4	Դեկտեմբ.	5

Դիտել տանք նախ թէ առաջին եւ վերջին եռամսեակք 0ով կ'սկսին, (Յունուար 0, Հոկտ. 0). իսկ երկու միջինք 6ով, (Ապրիլ 6, Յուլիս 6)։ Եթէ աւելցնենք թէ՝ իւրաքանչիւր ամսակից, հաւասար է այն միացորդին՝ զոր կ'ունենանք 7ով բաժանելով նախորդ ամսոց օրերուն եւ ամսաթուին գումարը, կարծեմ թէ ըստ կարելւոյն ամբողջացած կ'ըլլանք սոյն թիւերը աւելնուն մտացը մէջ։ Օրինակի համար.

Յլէ=31 օր, ամս.=6, թուա. 37=5 անգամ 7+2 որ է օգոստոսի ամսակից։

Ամենէն աւելի ուշադրութեան արժանի է պարբերը, նահանջ տարւոց պատճառաւ, թէպէտեւ խիստ պարզ, ըստ որում վեց թուոց չրջան մ'է որ միշտ կը դառնայ։ Դժուարութիւնը հոն է թէ, նահանջ տարիները կը նկատուին իրրեւ կրկին տարիներ. մին՝ մինչեւ 29 փետր. միանգամայն առեալ. երկրորդն՝ մարտի մէկէն ց'վերջ տարւոյն։ Յետագայ ցուցակը պիտի կարողանայ պարզել.

1883		0
1884	(Յնվր. 1էն մինչ 29 փետրվ. միանգամ. առեալ	1
	(Մարտի 1էն ցվերջ տարւոյն	2
1885		3
1886		4
1887		5
1888	(Յնվր. 1էն մինչ 29 փետրվ. միանգամ. առեալ	6
	(Մարտի 1էն ցվերջ տարւոյն	0
1889		1
1890		2
1891		3
1892	(Յնվր. 1էն մինչ 29 փետրվ. միանգամ. առեալ	4
	(Մարտի 1էն ցվերջ տարւոյն	5
1893		6

Գիտենք թէ նահանջ տարիները չորս տարին անգամ մը կուգան եւ թէ՝ 4ով բաժանական են, հետեւաբար կը բաւէ մէկ տարւոյ համար միայն գիտնալ տարեթիւը, որ եւ է տարեթիւ մը գտնելու համար։

Գիտենք վերջապէս թէ տարեցոյցի ամբողջ չրջանն է 28 տարի, եւ այսու՝ հետաւոր տարիներու համար կրնանք դիւրացնել մեր գործը։

Հիմա տանք կանոնը զոր խոստացանք.

Որոշեալ թուականի մը ի՞նչ ատուր հանդիպելը գտնելու համար, պետք է գումարել ամսոյն ժանեքրդը, ամսաթիւն ու պարբերը, եւ գումարը 7ով բաժանել. մնացորդը օրինակն է։

Վերջացնելու համար մէկ երկու օրինակ տալ աւելորդ չեմ համարիր։

Սահմանադրութեան հաստատութիւնն ի՞նչ օր եղաւ։

1860 տարւոյ մայիսի 24ին էր։ Ներկայ տարւոյս տարեթիւն է 3, ըսել է թէ 28 տարի յառաջ 1857ի տարեթիւն ալ 3 էր, ուրեմն.

1857		3
1858		4
1859		5
Նահանջ	(Յնվր. 1է մինչ 29 փետր. միանգամ. առեալ	6
1860	(Մարտ 1է ցվերջ տարւոյն	0

Արդ՝ մայիս 24 (Հ. Տ.) ըսել է յունիս 5 (Ն. Տ.) որով կ'ունենանք.

ժանեքրդ պարբերք ամսաթիւ օրթիւ

5 + 0 + 4 = 9 = 7 + 2

Իրրեւ օրաթիւ 2 ունեցող օրն է երեքշաբթի. ուրեմն երեքշաբթի օր մ'է եղեր որ Հայոց ազգն ալ օժտուեր է Սահմանադրո՛ւթեամբ մը։

Փնտռենք նիկողոս Խորենացւոյն ի՞նչ օր պիտի ըլլայ.

Խորենացւոյն կուգայ ամէն տարի ապրիլ 23, մայիս 5ին.

ժանեքրդ պարբերք ամսաթիւ օրթիւ

5 + 4 + 1 = 10 = 7 + 3

չորեքշաբթի պիտի ըլլայ Խորենացւոյն օրը։

Այսօր ամսոյն ժանի՞ն է.

Հոս ալ վոխանակ օրաթուոյն, ամսուն քաներորդը պիտի գտնենք։

Նախ եւ յառաջ այս օրուան չաբաթ ըլլալը գիտենք, երկրորդ աբար թէ եւ ամսուան քանի՛ն ըլլալը մեզ անծանօթ է, բայց պէտք է յուսալ թէ՝ շատ շատ 5–6 օր տարբերութեամբ չգիտենք զայն, ապա թէ ոչ՝ աշխարհիս բոլոր օրացոյցերն ալ չեն կրնար օգուտ ունենալ:

Գիտնալով ուրեմն թէ հոկտեմբերի 20ը անցած է, այսինքն նոյեմբերը նոր սկսած, կարող ենք ըսել թէ՝ տարեմուտն, ամանթուտն եւ այսօրուան անծանօթ քաներորդին գումարը պարտի լինիլ 7ի բազմապատիկ մը աւելի 6, որ է, չաբաթի օրաթիւն. տարիներ + ամսներ + քաներորդ = օրեր

3 + 3 + ? = բ. 7ի + 6

? = բ. 7ի

ըսել է թէ այսօր կամ նոյեմբերի 7ն է, կամ 14ը, կամ 21ը եւ կամ 28ը. սակայն ի՞նչ հարկ այսչափ հեռուն երթալու. գիտենք թէ դեռ 14ը չէ ամսուն, ուրեմն 7ն է, այսինքն ըստ հին տոմարի հոկտեմբերի 26ը:

ԿԱՆՈՆ. — Ամսոյն քաներորդը գտնելու համար, տարեմուտն եւ ամանթուտն գումարին եւ օրաթուտն տարբերութիւնը գտնելու է: Եթէ գումարն օրաթիւէն մեծ է, տարբերութիւնը հանելու է 7ի բազմապատիկէն, իսկ եթէ օրաթիւն աւելի մեծ է քան զգումարն, տարբերութիւնն աւելցընելու է 7ի բազմապատիկին վրայ: Արդիւնքը կուտայ քաներորդը:

Մ. ՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ

ԱՌՈՂՋԱԲԱՆԱԿԱՆ

ԴԻՒՐԱՀԱՍԿԱՆԱԼԻ ԴԱՍԵՐ

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԱՌՈՂՋԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

ՄԱՐՄՈՂՈՒԹԻՒՆ

ԴԱՍ Բ.

Մեր առաջին դասին մէջ խօսեցանք հանառօտիւ այն գլխաւոր պայմանաց վրայ՝ որոնցմով կը կատարուի կերակրոյ մարսողութիւնը: Այժմ խօսինք այն պատճառաց վրայ՝ որք արգելք կը լինին սոյն գործողութեան կատարման:

Ըսած էինք որ կերակուրները բերանի մէջ երկու տեսակ փոփոխութեանց ենթակայ են, մին մեքենական եւ միւսը քիմիական: Մեքենական փոփոխութեամբ կերակուրը կը մանրուի, կը թրջի եւ կլորիկ մը կը լինի լոլիրճ, որով թէ՛ մարսողական հիւթերէն չուտ եւ լաւ թափանցուելու ընդունակ կ'ըլլայ եւ թէ՛ առանց մարսողական խողովակի որ եւ է մէկ կէտը պլոկելու կը սահի կ'երթայ մինչեւ ստամոքս: Արդ տեսնենք թէ պիտ՛րդ այս առաջին փոփոխութիւն կրնայ խանգարիլ:

Երբ ակռաները որ եւ է պատճառաւ կը պակսին կամ բաւական թուով չեն լինիր եւ կամ աւրուած են, ծամելու գործողութիւնը չկրնալով կատարուիլ, թուքը չկրնար խորասէս թափանցել կերակրոյ մէջ եւ սովորական կլորիկը չինել: Նոյնպէս երբ ամէն գործարան ամրողջ է բերնի մէջ, եւ սակայն հազիւեւով թոյլ չենք տար որ այս գործարաններ եւ իրենց արտադրութիւնը իրենց յատուկ պաշտօնները լիուլի կատարեն, մի եւ նոյն անպատեհութիւնը կը ծագի: Այս երկու պատճառ առաջինը կը տեսնուի դրեթէ միշտ տարիքոտ մարդոց եւ երկրորդը յաճախ ոչխրամոլ անձանց քով: Չարկ չկայ ըսել թէ առաջինք արուեստական ակռաներ չինել տալով կրնան առանց ո եւ է անպատեհութեան իրենց անմարսողութեան առաջքը առնուլ: Բայց ո՛րչափ մարդեր կան որ, ոմանք անհոգութեամբ, այլք ագահութեամբ, միւսք կարեւորութիւն չտալով կամ անգիտութեամբ չարաչար կը տանջուին, մինչեւ իրենց կենաց վերջը ղրկուելով ակռայներէ եւ հետեւաբար շատ մը կերակուրներէ եւ անոնց օգտաշատ մարսողութենէն: Սուուգապատում ականատես մը ինձ պատմեց թէ Զմիւռնիացի մեծափարթամ հայ մը կը մերժէր մինչեւ իւր կենաց վերջին օրերը արուեստական ակռայներն՝ որոց գինը առաջին անգամ ըսելով սոսկացած էր (150–200 Փրանքի խօ՛սք մը.....) Զայս կը յիշեմ իբրեւ օրինակ որ հեռվհեռէ բացատրութիւն լինելու վրայ է մեր մէջ, միւսք առողջաբանական սկզբանց տարածման:

Գալով հապճեպով անկատար ծամելու ձևասներուն, ասոնք բազմաթիւ են եւ մեծ արգելք օրինաւոր մարսողութեան։ Ծամելը մակեր կենդանեաց համար քիչ օգտակար է, վասն զի անոնց մարսողութիւնը գլխաւորաբար ստամոքսին մէջ կատարուելով, ծամելու գործողութեան մեծ կարկ մը չկայ։ Բայց խոտակերներուն մարսողութիւնը մասնաւորապէս աղիքներուն մէջ կատարուելով, անոնք ծամողութեան մեծ պէտք ունին։

Մարդս՝ որ թէ՛ խոտակեր է եւ թէ՛ մակեր, կերակուրները աղէկ մը մարսելու համար, զանոնք կանոնաւոր կերպով բաժնելու, այսինքն ծամելու անհրաժեշտ պէտք ունի։ Մեր կերած կերակուրներէն ոմանք ստամոքսի մէջ կը մարսուին, ոմանք ալ աղիքներու մէջ. օրինակի համար, միսը ստամոքսին մէջ, եւ իւղերը աղիքներու մէջ։ Եթէ այս վերջիններըը, մանաւանդ օսլայական այսինքն ալիւրի նման կերակուրները, ծամողութեամբ աղէկ մը բերանին մէջ չբաժնուէին, ստամոքսին մէջ չկրնալով մարսուիլ, դուրս պիտի ելնէին։ Հին ժամանակներն իսկ գիտցուած էր ծամողութեան օգուտը, եւ ինչպէս կը տեսնուի Մարսիլ բանաստեղծի գրածներէն, Հռովմայեցիք արուեստական ակռաներ կը դործածէին ի հարկին երբ անոնցմէ զրկուած լինէին։

Դոյզն ինչ խօսինք քիմիական փոփոխութեան արգելքներուն վրայ ալ։ Թուքը կամ լորձունքը ալքալէն հեղուկ մ'է, (Քիմիաբանութեան տեղեակ անձինք գիտեն թէ ի՛նչ է ՊՏասն եւ ի՛նչ ալքալինը)։ երբ որ եւ է պատճառաւ թթու դառնայ այդ հեղուկը, չկրնար իւր աղդեցութիւնը բանեցնել օսլայական (նիշասին ևն) նիւթերու վրայ։ Այսպէս չատ ծխողներ, ոգելից ըմպելիք չատ դործածողներ, քացախի պէս չատ թթու ուտողներ թթուած լորձունք մը կ'ունենան որ ոչ միայն չկրնար իւր պաշտօնը կատարել, այլ ընդհակառակն իսկ կը դառնայ։ Ասոնցմէ դատ անոնք որ փտած ակռաներ ունին, թթու լորձունք ունին։ Հետեւութիւն։— Պէտք է խորհիլ չատ ծխելէ, ոգելից ըմպելեաց վերջնուին ընդհատ, չատ թթու նիւթեր ուտելէ եւ փտած ակռաներ պահելէ։

Բերանի մարսողութենէն անմիջապէս վար կը հասնինք ստամոքսի մարսողութեան։ Արդ քննենք առ վայր մի թէ ի՛նչ արգելքներու կը հանդիպին կերակրոց ստամոքսի մէջ կըրելիք փոփոխութիւնները։

Գիտենք որ երբ կերակրոյ կլորիկը ստամոքս հասնի, այս գործարանը կը սկսի իրեն յատուկ շարժուձեւեր ընել, որոց նպատակն է կերակրոյ ամէն մասերը թափանցել տալ ստամոքսին արտադրած հիւթով։ Արդ երբ ո՛ր եւ է պատճառաւ ստամոքսին սոյն շարժուձեւերը արգիլուին եւ կամ խանգարուին, ստամոքսը կամ հապճեպով եւ կամ, ասոր հակառակը, գործելէ դադրելով մարսողութիւնն անկատար կը մնայ։ Վերոյիշեալ պատճառներէն մին՝ որ ամէնապարզ բան մը կ'երեւի չատերուն, բացատրեմ։ Բաշուձք յետ կերակրոյ արագ արագ քալելու եւ ոմանք մինչեւ իսկ տեսակ տեսակ մարմնամարզներ ընելու սովորութիւնն ունին։ Բայց, ինչպէս ապացուցած է արդէն մեծանուն ուսուցիչ Լասէկ, այս տեսակ շարժուձեւեր յետ կերակրոյ, մարսողական գործարանները կը դրդռեն, կը յոգնեցնեն եւ մարսողութիւնը կը վրդովեն։ Արդէն կենդանիներն ամէն օր մեր աչաց առջեւ կը հերքեն այդ սխալ գաղափար, որովհետեւ միշտ կերակուրէ ետք կը քնանան։ Չապա ի՞նչ ըսելու է կարգ մը մարդոց համար՝ որոնք երբեմն առ հարկի եւ յաճախ ըստ հաճոյից ստամոքսը կը խանգարեն այլ եւ այլ ոստոստումներով եւ կամ ծանրով աշխատութեամբ։ Ստամոքսի մեքենական պաշտօնը խանգարող պատճառաց համար այսչափով կը չատանամ։ Գալով յիշեալ գործարանի քիմիական պաշտօնը արգիլող պատճառաց, ասոնք ներմուծեալ առարկայից քանակական եւ որակական տարբերութիւններէ կը բաղկանան։ Բացատրենք։ Երբոր կերակուրները չափէ դուրս ուռուցին, ինչպէս սովորաբար կը տեսնուի որկրամոլ մարդոց քով, ստամոքսը կա՛մ բնաւ չկրնար շարժիլ եւ մարսել, հետեւաբար ետ կուտայ, կա՛մ չատ մեծ ճիգեր թափելով կրնայ մասամբ իւրը մարսել արդ, գիտենք ընդհանուր ախտաբանութեամբ թէ այն գործարաններ որ իրենց պաշտօնը կատարելու համար պէտք եղած չափէն աւելի կ'աշխատին, ի վերջոյ կը բորբոքին եւ յոռի կամ թերի կատարել կը սկսին մի եւ նոյն պաշտօնը։ Ասկէ կը

ծնին տեսակ տեսակ դժուարամարսութիւնը (փնջէքէխ), կերակրոց քանակական ազդեցութեան տեսակէտով։ Գալով քիմիական ազդեցութեան, եւս առաւել կարեւոր լինելով այդ, այժմ կը թողունք մեր երրորդ դասով լաւագոյնս բացատրելու համար զայն։

ՏՕՔԹ. Ռ. ՌՕՊԷՆՍՕՆ

ԾՈՐԱՒԱԾ

ԸՆԹՐՒԱԾՔ

(Շար. նախորդ թուէն)

Կենացս մէջ անգամ մը միայն թատրոն գնացած էի, երեկոյ մը երբ անցորդ խումբ մը կ'ինձ կը խաղար։ Ամբողջ վարժարանն, հանդերձ տեսչով, եկած էր իւր դասական հաւատոյ մեծարանքը մատուցանել Ջոանէյլի հոյակապ գործոյն։ Ես ալ ուրիշներու պէս ընելու պարտաւորուած էի։ Սոսկալի կերպիւ նեղացանք նոյն երեկոյ։ Ա,յն ահադին աղբքսանդրեան չափերը տաղտուկ կը պատճառէին ինձ. կը կարծէի թէ դասարանին մէջն էի եւ թէ Բընիչօն ու միւս դասընկերներս էին որք լայնածաւալ սպիտակ զգեստներով դասերնին կ'արտասանէին....

Սակայն անտարակոյս, կինա չինելով խոպ մը ընէր. ուրեմն ի՞նչ էր տեսնելիք խաղս։

Բ.

Գիշերուան ժամը եօթ քառորդ անցած է։ Թաթգիանութեան մէջ երէկուընէ ի վեր առաջին եմ. մեծ հայրս իւր խոստումը պահեց, եւ այս վայրկենիս գրանս սեմին վրայ անհամբերութեամբ կ'սպասեմ Պօպէօֆի գալուստեան։ Ուրիչ ժամանակներէ աւելի հլութեամբ, թոյլտուութիւն ըրի Ֆռանսուազի յանձն սչքողութեան. քիչ մը քոմոթ, մէկ քանի սանտրի հարուածներ, թաշկինակիս վրայ երկու կաթիլ օթօթանաֆ, վերջապէս բաց-դէմ տափատ մը եւ թաւշեայ նոր վերարկու մը՝ զոր հագնելու համար օգնեց ինձ Ֆռանսուազ, քան անգամ աւելի կրկնելով. «Արմուկներնուդ վրայ մի՛ կոթենիք...., թաւիշը կը կարմրի»։

Սենեկէս իջնելէ յառաջ, գաղտագողի նայեցայ հայելւոյն մէջ, եւ բնական էր որ աւելի լաւ էի այսպէս քան կարկատեալ ըզգեստներուս մէջ։ Փոքրիկ դրացուհիքս որք առջեւէս անցան, հիացմամբ լի հայեցուածք մը նետեցին արդուզարդիս վրայ, եւ յակամայս, թէպէտ աւենասէր արհամարհանք մ'ունենամ այսօրինակ յաջողութեանց համար, հպարտութեամբ կարմրեցայ նոցա աչաց գգուանքներուն առջեւ։ Երբէք այս կերպով նայուած լինելը զգացած չէի, եւ պէտք է խոստովանիմ թէ բոլորովին անախորժ բան մը չէ։

Ինչ որ ալ ըսեն, լատիներէնի թարգմանութեան մէջ յաջողութիւնը երբէք չպիտի արժեն փոքրիկ դրացուհեացս վրաս նետած չողաքորթիչ հայեացքը։

Բայց ահա Պօպէօֆ որ աւելի ժամանակէ աւելի սեւ եւ աւելի հանդիսաւոր եղեր է ընտանեացս վստահութեան արժանացած լինելու համար։

—Ձեր ձեռքը կը յանձնենք զայն, ըսաւ մեծ հայրս. դեռ տղայ է.... թատրոնէն ելնելուն մեռաքսեայ թաշկինակը կապել տուէք։

—Ձմրուքը որ արմուկներուն կթենի, աւելցուց Ֆռանսուազ։

—Ա,պահով եղի՛ք, պատասխանեց պարզապէս Պօպէօֆ եւ մեկնեցանք։

Երբ գետնայարկը նստանք, գլուխս դարձուցի. սրահը կերպարանափոխեալ երեւցաւ ինձ. տեսած չունէի զայն կինայի երեկոյթէն ի վեր յորում գոգցես յուղարկաւորութեան տգեղ բազմութիւն մը ժողված էր, հանդիսաւոր եւ ծանրագլուխ, դաստատուներէ, դաստիարակներէ, ծեր նօտարներէ, գրագիտահեաց երիցագոյններէն, գաւառապետութեան մուսաններէն բազկացեալ, որք Օդոստոսեան մեծ տողերուն, թիթեռնիկներու, ակնոցներու եւ սպիտակ վոզպատներու դաժան չրջանակ մը կը կազմէին.... եւ այժմ, ի՛նչ փոփոխութիւն։ «Սաթանայէն Գոհարները» հոն հաւաքած էր աղմկալից եւ զուարթ բազմութիւն մը, լի անհամբեր ուրախութեամբ, որ դետնայարկէն ցվերնատուն խղդուկ քրքիջներով կ'արտայայտուէր, —դարնանային գեղեցիկ դգեստներ, բաց-դէմ ժապաւէններ, վարդագոյն ուսեր զորս օթեակներու

թաւիշն աւելի լուսաւոր եւ աւելի թարմ կը ցուցնէր մեզ, հողմահարաց եւ յայտագրոց խաղացմանց մէջէն։

Երկրորդ յարկէն Բընիչօն, զուարթ դէմքով, փոքրիկ բարեւ մ'ուղղեց մեզ մարթակը չարժելով։

—Բազում գեղեցիկ կանայք կան, ըսաւ Պօպէօֆ, որ բակաթոռաց վերջին կարգին կռթնած՝ օթեականերուն ուղղած էր իւր դիտակը ամենայն ծանրութեամբ, աչ ձեռքը լոդիկին մէջ, առաջին հիւպատոսի մը ձեւով, իբրեւ թէ Սէն–Պէռնառի մէջ կիրճ մը փնտռէր։

Զպատասխանեցի այս բացադանչութեան, ըստ որում Պօպէօֆի ներկայութեան կանանց վրայ խօսելէ կ'զգուշանայի, վախնալով միշտ որ անխոհեմ բառ մը սրտիս գաղտնի տագնապը գուշակել տար, որուն վրայ սիրտ խնդար անշուշտ։ պատանեկութեան, անտարբերութեան եւ հանդարտ տգիտութեանց կատակերգութիւնը կը խաղայի առնոր հետ, խիստ երջանիկ համարելով զիս եթէ յանկարծական կարմրութիւն մը չգար մատնել զգայնութեանս կանխահաս արթնութիւնը, որովհետեւ փոքրիկ քաղաքակրթելոց սիրտն չատ կանուխ հասունցած էր ուսման ջերմանոցին մէջ, առանց սպասելու որ զոյգ մը պեխեր գային արդարացընել իւր անհամբեր տենչանքը։ երկուքնիս մի եւ նոյն տարիքը չունէինք։ սիրոս քանի տարեկան էր, թէ եւ հազիւ տասն եւ վեց տարեկան լինէի։

Ժամը ութն է։ Սրահին մէջ լռութեան սէգ հրամաններ կ'ընթանան, վարագոյրը ծանր ծանր վեր կ'ելնէ մեսաքսաւէտ չօշափմամբ մը։ չքեղ պալատի մը մէջ հանդիսի մը ներկայ կը գտնուինք.....

—Ահա պար մը, ըսաւ ինձ Պօպէօֆ մարդասիրութեամբ։ զուգակը դու առ, ակնոցս ինձ համար բաւական է։

Նախ վարդագոյն սրունքներու չլացուցիչ բազմութենէ մը զատ ուրիշ բան չտեսայ, որ կանթեղաչարի լուսոյն կը ժամենար դղրդալից եւ ոսկեզարդ չրջազգեստներու խառնակոյտի մը մէջ, ծիծռան չուլի մը անհանդարտ թոթովուածներէն սակաւիկ մի ամբառնալով։ յետոյ մերկ ուսերու, ծաղկեզարդ գլուխներու, գոգդոյն եւ ժպտալից դէմքերու ծփանք մը որոց չուրջը մերկ բազկաց պսակներ կը բոլորակուէին։ Առաստաղին բարձունքէն ելեքտրական լուսոյ ցայտում մը տեսարանին վրայ կը սփռէր ուրուականի սպիտակ լոյսեր։

—Սքանչելի՛, սքանչելի՛, մրմնջեցի առանց քօղարկել ջանալու յափշտակութիւնս սկիպտիկեան Պօպէօֆի, որոյ հիացումը միշտ խնայեալ, կը գոհանար արհամարհոտ փոքրիկ մրմունջներէ։

Ինչ մ'ատեն աչքերս ապչեալ մնացին ոսկւոյ եւ լուսոյ այս չլացման առջեւ զորս կայծակի արագութեամբ կը թափանցէին անսովոր ժպիտներ, մտախոհով հաստատութեամբ մը դէմքերու դժգոյն մարմարիոնին մէջ քանդակուածի նման.....։ Սակայն առաջին պարուհին չուշացաւ ուշադրութիւնս գրաւելու, բարձրահասակ եւ գեղանի աղջիկ մը որ մազերուն մէջ կը կրէր արծաթեայ աստեղ մը չողիւնը, դժգոյն եւ խորհրդաւոր, երազէ մը ինկած խարտեաշ խոպոպեաց փրփուրի մը վրայ։ Առաջին անգամ որ աչքս անոր հանդիպեցաւ, բուռն հարուած մը զգացի կուրծքիս մէջ, իբրեւ թէ բացակայութենէ մը վերջ յանկարծ տէրնէի երկար ժամանակէ ի վեր սիրած էակս։ Եւ պատրանք մը չէր այս, որովհետեւ կը ճանչնայի զայն յաճախ տեսած ըլլալով զինքը, այն խռովեալ ժամերուս յորում սիրատրոփ սրտով կը փնտռէի այն աստուածածային էակը որ պատանեկութեանս առաջին երկրպագութիւնը պիտի ընդունէր։ Ինքն էր։ Տեսած էի զինքը այսպէս, թռչնոյ մը վարանեալ թեթեւութեամբ ոտից ծայրին վրայ կանգնած, ուղիղ իւր թագուհի մը իւր ծնրադրեալ ընկերուհեաց մէջ։ յետոյ մերկ բազկաց օրօրոցի մը մէջ տարածեալ, ընչասպառ, պահելով միշտ իւր ժպտին հիացական անշարժութիւնը։ Կ'ո՞ն մ'էր այս օդային արարածը, որ արհամարհանօք եւ եթ կը թուէր հպիլ գետնին, որ, անընդբռնելի եւ սահուն, նման առասպելի մը ըղձանոյշին կ'անցնէր երազի մը լուսոյն մէջէն։ Ո՛հ, կ'ըսէի ինքնիրենս, այս աստեղ լուսոյն մէջ ապրիլ, համբուրել այս փոքր ոտքերուն աննշմարելի յիշատակը, այս պայծառութեան հաւատարիմ ստուերն ըլլալ, այս արքայութեան ծնրադրեալ գերին, եւ, երբ յետին խոնջութեան մը մէջ կ'ընկնի վիզը, այս ժպտին օրհասական համբոյրն ընդունիլ։

—Ի՞նչպէս, հաւնեցաք կը յուսամ, պոռաց Բընիչօն, բերանը չաքարով լի, երբ տեսաւ զինեզ, դադարի ժամանակ։

Պօպէօֆի հետ թողուցի զինքն, իւր հիացման սրբապիղծ դեւհկութիւնները չը լսելու համար, եւ Նրբանցից աղմկալից ամբոխին մէջ խառնուեցայ առաջնորդ ունենալով ինձ աստեղ մը փայլիւնը.....ինչպէս Քաղդէացի մոգերը։

Ժամը առաւօտեան եօթն էր երբ Ֆրանսուազ սենեակս մտաւ, ծխալից թասի մը քաղցը բուրմանց հետեւելով։

—Պարոն Ռաուլ, չզօլանիդ, հառաչեց իւր վաղաքչոտ ձայնը։

—Ո՛չ, չնորհակալ եմ, Ֆռանսուազ..... դուն լամէ, եթէ կ'ուզես.....այս առաւօտ ախորժակ չ'ունիմ։

—Ահա թատրոն երթալը.....ուշ կը պառկիս եւ հիւանդ կ'ըլլաս։

—Ո՛հ, անկէ չէ, պատասխանեցի վրանմարթ. խիստ լաւ քնացայ, բայց անօթի չեմ, ուրիշ բան չկայ։

Ելայ, դլուխս քնհատութենէն ծանրացած, աչքերս դիշերուան երազներէն այրած, մինչդեռ Ֆռանսուազ թաւչեայ վերարկուս ծալլելով դարանին մէջ կը դնէր ի դերեզման իջեցնելու նախազդուշութիւններով։

—Ահա ձեր ամենօրեայ զգեստները, պարոն Ռաուլ. թիկնոցակին պատառուածը վերատին բացուեր է զայն նորոգելէս ի վեր....

—Այդպէս չեմ կրնար դուրս ելլել, ըսի դժկամակութեամբ, ուրիշ մը տուր, հինգշաբթի օրուանս։

—Ո՛հ, շատ իրաւունք ունիք, ի՞նչ գեղեցիկ կ'երեւայ ագէկ հագուած երիտասարդ մը, վայելուչ.....եւ վերջապէս անհնարաժեշտ է եթէ ուզուի.....

—Ի՞նչ ուզուի.....,Ֆռանսուազ։

—Ոչի՛նչ ...ոչի՛նչ, պարոն Ռաուլ..... դալափարներ, պատասական տխմարութիւններ.....։

Ֆռանսուազ զարմանօք եւ հիացմամբ հանդիսատես եղաւ արդուզարդիս, պչրողութեան ամէն մէկ ցոյցս ճիչով մը դծելով։

—Եթէ անոր հանդիպէի, կ'ըսէի ինքնիրենս, հայելւոյն առջեւ մազերս ուռեցնելով.....եթէ տեսնէր զիս կարկատած թիկնոցակովս..... դրքերն թեւիս տակ։

Ատոնք էին նոր ունայնամտութեանս յուշմունքն որ առաջինէն աւելի անմիտ եւ ծաղրելի էր. նախապաշարումնքս փոխած էի, եւ հիմա, ես, թարգմանութեան դիւցազնը, որ երբեմն կը պարծենայի չը սանտրուած հմտութեանս վրայ, կը փափաքէի պահել դպրոցականի համազգեստն, իբրեւ թէ պարհակարանի մը համազգե՛ստն եղած լինէր։

Երբ Պօպէօֆ եկաւ զիս առնելու, զարմացման ճչմարիտ ճիչ մ'արձակեց։

—Գրքե՞րդ.....գրքերո՞դ ուր են։

—Գրպանս, պատասխանեցի կարմրելով։

Արդարեւ զրահաւորուած էի, գրքերով եւ տետրակներով որոց անկիւնները թիկնոցակիս տակէն դուրս կը ցցուէին։

—Վիրգիլիոսդ գիտե՞ս։

—Այո՛։

Կը ստէի. բացած անգամ չէի. սակայն նախապատիւ կը համարէի պատիժ մը քան փողոցին մէջ լատիներէն խեցբեկելու անպատուութիւնը.....Դասը առաջին անգամ ինձ հարցուեցաւ. տասն անգամ զայն օրինակելու հրաման ընդունեցայ։

Ուսերու բարձրացմամբ մը պատասխանեցի, ինչ որ դժոխքը կը նետէր Վիրգիլիոսը, դաստուն, վարժարանը, խոհանոցէն մինչեւ ննջարանները, իմ բարի աշակերտի անցեալը, ոսկեզօծ մրցանակները, բեմի պատիւները, դաւառապետի չնորհաւորութիւնքն եւ սրբազանին բարեկամական պոնդերը..... Ո՛հ, որչա՛փ անհամ կ'երեւէին ինձ հիմայ բոլոր այս բանները։ Որչա՛փ այս գեհենիկ չքեղութիւնները, դրօշակներու ախոյեանք, կանաչ պսակները, պաշտօնատարաց փայլուն սուրերը, կը խաւարէին սպիտակ փոքրիկ աստեղ մը առջեւս, քաղցր եւ ընտանի լոյսերով, խարտեաշ մազերու մէջ ինկած, ինչպէս կայծոռիկ մը մացառներուն մէջ.....։

Ընտանիքս, դաստատուներս չուտով նըշմարեցին գաղափարացս եւ ընթացքիս մէջ եղած խորին փոփոխութիւնը. ամենքն ալ մեծ տրտմութիւն զգացին։

—Այս տղան ճանրան փոխեց, ըսաւ մեծ հայրս իւր վաղեմի բարեկամ պարոն Տիւպոռօքառի, երբ երեկոյ մը պարտիզին մէջ կը խօսակցէին, նստած ջրոյ փոքր չատրուա-

նին քով, որ ծածկաբար իջած էր մինչեւ աթոռները, իբր թէ լսելու համար ծերոց խօսակցութիւնը։ Ոհառ չ'ախտաիր այլ եւս. քուն չ'ուներ. ախորժակ չ'ուներ. զբաղումիւնը կորուսած է.... Զգիտեր թէ ի՞նչ ուներ։

Պարոն Տիւպուօքառ քիչ մը ժամանակ մտածեց, աչքը ջրոյ ցայտին վրայ, որ կը լռէր յարգանօք։ Դրան մը ետին պահուըտած, կ'ունկնդրէր, տագնապալից եւ դողալով որ մի' դուցէ պարոն Տիւպուօքառ, կերպարանափոխութեանս բուն պատճառը յայտնէր մեծ հօրս. «Ոհառ սիրահարեալ է եւ ոչ այլ ինչ, խիստ ակներեւ է»։

Վերջապէս բարի ծերունին, յանկարծական գաղափարով մը լուսաւորուած — ո՛հ, հանճարե՛ղ գաղափար մը — ձեռքը ճակտին զարկաւ, եւ գաղտնիք մը հաղորդելու խորհրդաւոր ձեւով ծանր ծանր ըսաւ.

—Մեծնալու ատենն է, ճաւումը յոդնեցուցած է զայն։

—Բայց մեծցած չ'ուներ, առարկեց մեծ հայրս. մինչեւ անդամ իւր տարիքին համար փոքր մնացած է։

—Այ՛, բայց պիտի մեծնայ, պատասխան տուաւ պարոն Տիւպուօքառ։ Հիմա է ամէնէն վտանգաւոր ժամանակը. մարմնամարզ, երկաթ եւ արիւնոտ միս պէտք է։

Այս վերջին բառերը լսելով, ջրոյ փոքր ցայտը, նետի մը պէս վեր ելաւ մեծաձայն ջրքիջրով մը որոյ յստակ գիլերը հնչեցին սարտիղին լռութեան մէջ. խիստ մեծ ճգանց պէտք ունեցայ նորա զսպարթութեան մասնակից չմնալու համար։

Ո՛հ, բարի՛ ծերուններ, խե՛ղճ ծերուններ։ Սէրը մեծաչուք համակզեստով կ'անցնէր աչքերնուն առջեւէն, — եւ չ'էին ճանչնար, այնչափ երկար ատենէ ի վեր աչքէ կորսնցուցած էին զայն....

Հետեւեալ օրը, տուփ մը դեղահատ դըտայ պնակիս քով։

ԷՌՆԷՍՏ ՌԻՎՕ
(Շաբաթաթերթ)

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ՊԱՐԹԵՎ ԳԵՂՋԿՈՒՀԵԱՑ

(ԳԱԽԱՌԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ)

.....

Էկայ, անցայ ձեր դրնէն, սիրական,
Խնճոր, ջաղալայ տեսայ, սիրական,
Ուսելու հաւասեցայ, սիրական,

Դողցնելու կը վախիմ,
Դող կապելու հէքիմ իմ, սիրական,
Էկոր որ դողդ կապիմ, սիրական
Դուն կը մեռնիս, կը մեռնիմ ես, սիրական։

Կ'նճռուկ արեւդ իմուն վրայ,
Արեւդ սրտիս մէջ թող ձգեմ,
Օրեր տեսնաս, էրկան օրեր, սիրական,
Հոգիս քեզի զուրպան կենիմ, սիրական
Քեզի զուրպան հազարները, հա՛, հա՛։

Կարմիր եկեղեցին էլաք, դնացաք,
Հարս, աղջին, պառաւ էլաք, դնացաք,
Կարմիր եկեղեցին դոր, մէյտան տեղ է.
Պար բռնեցաք հոն ձեռքէ ի խոլթուղ,
Ձուհարին խոլթուղն էր ծիծը, պտուկով ծիծը
Պիտակ ու կարմիր թօփըլիկ ծիծը։

Տէ՛յ, տէ՛յ, ա՛ղջիկներ, ատք վերուցէք,
Մուճկին կրունկը կուզ բանեցէք,
Ծեր լուսընկի պէս կ'լօր եղէք.
Քով չէրուեցէ՛ք, քով չէրուեցէ՛ք
Հը՛, հը՛, հը՛, հը՛ (*)։

Քարքերդ

Հաւաքեց
Ց. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

(*) Խազալու ատեն, կին, աղջիկ — որ կը պարեն եռանդով ու տաքցած գլխով — դիտմամբ թէ բըննազդմամբ, այս հը, հըն կ'ընեն ղուարթ շեշտերով։

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿՈՅՐ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐ

«Մահն երջանկութիւն է քան կոյրի կեանքը»
ՇԻԼԼԷՐ

.....

Մենք, աչք ունեցող մարդիկս, խորին վիշտ ու կարեկցութիւն կ'զգանք երբ կը տեսնենք մեր մերձաւորներու կրած մարմնական թերեւս տանջանքները, սակայն կ'ըմբռնե՞նք եւ կրնա՞նք ներկայել մեր առաջ այն անհուն վիշտն ու յուսահատութիւնն, որոյ ենթակայ է կոյրը: Բաժնուած ամբողջ աշխարհէս յաւէտ անթափանցելի խաւարի պատուարով, կ'անցունէ նա իւր ողբալի ու տխուր կեանքն: Երկնային կապոյտն, արեգական փայլուն ճառագայթը, բնութեան աքանչելի դեղեցկութիւնը, մեր սրտակիցներու պատկերն, մի խօսքով այն ամենն որ ուրախութիւն կը պատճառէ եւ երջանիկ վայրկեաններ կը շնորհէ մեզ, այս ամենն անծանօթ է կոյրին:

Ինքնապաշտպանութեան եւ դոյութեան մրցման մէջ յաջողութիւն վաստկելու գլխաւոր միջոցներէն մին աչքն է, մանաւանդ ներկայ դարուս մէջ: Կոյրն, որ զուրկ է բնութեան այս անգին պարգեւէն, բոլորովին անպաշտպան կը գտնուի ամեն պատահականութեանց առաջ: Բառի բուն նշանակութեամբ ջլոփոմով կը թափառէ նա կեանքի մէջ: Կոյրի կեանքն ու մահը կախուած է ամենադպչն անզգուշութենէ, ճանապարհի վրայ ընկած մի փոքրիկ քարէն, պատի հպիւռ նշմարելի կերպով դուրս ցցուած մասէն եւ մինչեւ իսկ շրջապատող անճանց մի չնչին անզգուշութենէն: Եւ երբ այս այսպէս է, աւելի լաւ է կեանքէն զրկուիլ, քան աչուց տեսութենէն:

Մարդկային սեռի ամենահին եւ տարածեալ պատուհասներէն մին եղած է կուրութիւնն, եւ միայն Եւրոպայի նորագոյն քաղաքակրթութեան շնորհիւ հեղձնեալ կը նուազի այդ աղտն: Չինաստանի մէջ չատ վաղուց յայտնի է կուրութիւնն. այնտեղ կոյրերն առանձին խնամով մը կըրթուելով, իրենց իմացականութեամբ եւ գործունէութեամբ կը դերազանցէին աչք ունեցողներն եւ ամբոխէն մարդարէ ու լաւատես տիտղոսը կ'ստանային: Ի Ճապոն եւս կային բազմաթիւ կոյրեր որ իրենց տեսութիւններէն կը զրկուէին վարդախտի եւ մորթի տարախոխիկ հիւանդութեանց պատճառաւ:

Հոգեւորականութիւնը ձեռնադրեր եւ մասամբ կրծնականներ կը կոչէ զայնս, որովհետեւ Ճապոն մէջ, կոյրերն իրենց արտաքին երեւոյթով բոլորովին նման են բուդդայական կրօնաւորներուն: Սակայն, կուրութիւնն ամենէն չատ տարածուած է Եգիպտոս, ուր հազարաւոր տարիներէ ի վեր կը չարունակէ անընդհատ: Արդէն 3500 տարի առաջ, ըստ վկայութեան Էբէրսի պապիւրոսին, կուրութիւնն այնպէս խիստ կը ճարակէր Եգիպտոսի մէջ, որ բազմաթիւ փարաւոններ հարկ դատեցին զանազան միջոցներու դիմել նորա առաջքն առնելու համար: Նշանաւոր եգիպտագէտ Ռոզէլինի զարմացած էր տեսնելով եգիպտական հին յիշատակարաններու վրայ անթիւ կոյրեր: Եգիպտոսի մէջ բոլոր բնակչաց 1 % կոյրեր են: Վիէննացի հռչակաւոր Ֆրանքէ, վերջերս երբ կը պտտէր Գահիրէի փողոցները, միայն մի շրջագայութեան ժամանակ հանդիպած է 1000 կոյրերու: Հրեայք եընելով անտի իրենց հետ Պաղեստին բերին այս հիւանդութիւնն. եւ հին ու նոր կտակարաններն ալ չափազանց կը խօսին կոյրերու վրայ: Ոչ մի հիւանդութիւն եւ նորա բժշկելու եղանակն այնքան ուսումնասիրուած չէ Թալմուտի բժշկական դրականութեան մէջ, որքան աչաց հիւանդութիւնն: Սոքա պատմական փաստեր են. այժմ տեսնենք թէ այժմեան վիճակագրական փաստերն ինչպէս կը նկարագրեն սոյն հիւանդութեան տարածման աստիճանն: Աւստրիա 1,785 բնակչաց վրայ մի կոյր կ'ընկնի. ի Զուիցերիա՝ 1,418 ի, ի Ֆրանսա՝ 1,191 ի, ի Պրուսիա 1,111 ի, Անգլիա 1,037 ի: Իսկ Նորվեգի եւ Ռուսիոյ մէջ յոյժ տարածուած է, այսպէս օրինակի համար ի Ֆինլանդիա 307 բակչաց 1 կոյր կ'ընկնի: Ընդհանրապէս, այս հիւանդութիւնը տարեց հասակի մէջ աւելի չահախ կը պատահի. այսպէս մինչեւ 5 տարեկան եղող 5,540 մանուկներուն մէկ կոյր կ'ինկնայ. մինչեւ նոյն քանակութեամբ

30-90 տարեկան եղող ծերունիներէն 58 ը կոյր կը համարուի: Իսկ 90 տարեկանէն վեր եղողներէն-142 կոյր: Ա.ռ հասարակ երկրագունտի 1,400 միլիոն բնակչաց մ. Գլխոն կոյր կ'ընկնի: Թիւ մը, որոյ ստուգութեան վրայ կը դժուարինք հաւատալ, եւ սակայն ճիշտ է: Այս մի միլիոն մարդիկն որ թէեւ ունին բնական ոյժ եւ մտաւորական կարողութիւն, բայց թերութեան մը համար անկարող են իրենց գոյութիւնը պահպանել նոյն իսկ իրենց սեփական աշխատութեամբ: Ականայ հակատակներ են, ծանր բեռ մը դարձած հասարակութեան վրայ, որմէ կ'ընդունին իրենց ապրուստի միջոցն հիւանդանոցներու, աղքատանոցներու եւ այլ բարեգործական հաստատութեանց մէջ: Հասարակութիւնը շատ վաղուց ըմբռնած էր այն դառն կացութիւն ուր են թշուակայ է կոյրն, այս պատճառաւ միշտ փութաք եւ ցանկութիւն ունեցած է բարւոքում մը մըտցընել այդ վիճակին մէջ: Կոյրերու առաջին պատսպարանը կառուցած է Կուէլֆ Ջ. Մէնինգենի մէջ 1178 ին: 1260 ին Ս Լուդովիք հաստատութիւն մը հիմնեց ի Փարիզ Նաչակրաց արշաւանքի ժամանակ կուրցած 300 զինուորներու համար: Անտարակոյս բոլոր այս հիւանդանոցներու մէջ, միայն մարմնական կարիքներու վրայ հոգ կը տանէին բոլորովին անուշադիր թողելով հոգեկան եւ բարոյական պիտոյքները: Կոյրերու կրթական առաջին հաստատութիւնը հիմնած է Վալանթին Հաւ 1782ին Փարիզի մէջ: Այս ժամանակէն սկսեալ կոյրերու կրթական եւ ուսումնական հիմնարկութիւնք նշանակութիւն ստացան Եւրոպիոյ մէջ, և ընդհանրացան: Այսպէս, ըստ տեղեկութեանց Կ'ոտեբլանի, այժմ ի Գերմանիա կան 35 նմանօրինակ հաստատութիւնք, յԱնգլիա 26, ի Ֆրանսա 13, յԱւստրօ-Հունգարիա 10, յիտալիա 9, ի Բելգիա 6, ի Շուէդ 4, ի Դանիա 4, ի Զուիցերիա 3, ի Սպանիա 3, ի Նորվեգիա 1, ի Հոլանդա 1, ի Յունաստան 1: Աշխարհի միւս մասերը ընդհակառակն չափազանց աղքատ են նմանօրինակ հաստատութիւններով: Այսպէս, Ամերիկա, Ասիա եւ Ափրիկէ միասին առած ընդամենն 6 հատ կրթական հիմնարկութիւններ ունին կոյրերու համար, իսկ ռուսական լայնածաւալ կայսրութիւնն եւս 8:

Ինքնըստինքեան հասկանալի է, որ հասակաւոր կոյրերուն եթէ ոչ անհնարին, դէթ բաւական դժար է հասկացողութիւն կազմել այս կամ այն առարկայի վրայ եւ դիտակցութիւնը զարդացնել. այս պատճառաւ կ'ընտրուին մանուկ կոյրերն, որոց միտքը եւ ըմբռնողութիւնը շատ թարմ եւ սուր է: Բացի բարոյական-կրօնական դաստիարակութենէն, կոյր մանկանց գիտական առարկայից դասատուութիւն ալ կը լինի ընդարձակելու համար նոցա մտային շրջահայեցութիւնն եւ որ կարեւորագոյնն է ուսուցանելու նոցա արուեստ եւ հնարագիտութիւն, որոցմով կոյրերն ապագային ոլորտի հայթայթեն իրենց ապրուստը: Գիտական առարկայից մէջ առաջին տեղը կը դրաւէ կարդալ ու գրելն զոր կ'ուսանին կոյրերն իրենց յոյժ զարդացած շօշափման միջոցաւ: Նախ փոքրիկ փայտերու վրայ կը քանդակեն տառերը, դուրս ցցուած դիրքով, եւ կոյր մանուկն մատանց ծայրերով շօշափելով ամեն մի տառն, իւր մտքին մէջ կը պատկերէ իւրաքանչիւրի ձեւն. երբ մանուկն այս եղանակով կ'սկսի բաւական ճանաչել տառերու ձեւերն, հնչումն եւ նշանակութիւնը, տառերն իրար մօտ կը շարեն եւ կոյր մանուկը տառերը շօշափելով կը վարժուի բառեր և նախադասութիւններ կարդալ: Երբ ուսանողները կը հասնին այն աստիճանի, որ կը սովրին դիւրութեամբ եւ արագօրէն ընթեռնուլ այս դուրս ցցուած տառերու վրայէն, այնուհետեւ կ'սկսին թուղթի վրայ կարդալ, որ համեմատաբար շատ դժուարին է: Հատ թուղթի վրայ դուրս ընկած խոշոր տառերով կը տպեն, անտարակոյս թուղթի մի երեսն միայն, եւ կոյրերը դարձեալ ձեռքի շօշափմամբ կը վարժուին կարդալ գրուածները: Ականերես է որ այսպիսի գրքեր հաղուագիւտ են եւ թանկագին: Այսպէս օրինակի համար Բերլինի մէջ կոյրերու համար հրատարակուած սուրբ գիրքը 64 հատոր է եւ կ'արժի հաքի-ը մօտ: Հակառակ այս աղուէթեան կան նմանօրինակ բազմաթիւ գրքեր, որոց մէջ հատուածներ կան Հին եւ Նոր Կտակարաններէն, հին հեղինակութիւններէ համառօտ տեղեկութիւնք, աշխարհագրութենէ, պատմութենէ եւ բնական գիտութիւններէ, եւ մինչեւ իսկ շատ ժամանակ

չըներ որ Բրոմպերդի մէջ գերմաներէն լեզուով սկսած է դուրս գալ պարբերական հրատարակութիւն մը — « Հանգստեան ժամեր կոյրերու համար : Անհատական հրատարակութիւն , զուարճութեան և կրթութեան համար » :

Բացի վերոյիշեալ տպագրական ուռուցիկ տառերու դրութենէն , գործածական է եւ ուռուցիկ կէտերուն դրութիւնը : Սակայն սոյն երկու դրութեանց համեմատական վտանգներ են , որ կոյրն առանց յոգնելու կրնայ 5-6 ժամ ընթերնալ ուռուցիկ տպագրութեան վրայ , մինչդեռ կէտագիր վրայ պարբերական ընթերցումը մատներու մէջ տեսակ մը ջղային գրգռումն յառաջ կը բերէ : Ան կոյրերու համար , որոց շօշափումը բաւական բթացած է , աւելի լաւ է կէտագիր վրայ կարդալ : Ընթերցողն որքան աւելի կը վարժուի եւ հմուտ կը դառնայ , այնքան աւելի եւս կը փոքրացնէն ուռուցիկ տառերու մեծութիւնը : Կոյրերը սահեցնել իրենց երկու ցուցիչ մատները ուռուցիկ տառերու վրայէն այնպիսի հմտութեան եւ կատարելութեան կը հասնին , որ աչք ունեցողներու հետ հաւասար արագութեամբ կրնան կարդալ : Գրել սովորելու կողմէ ալ կոյրերը մեծ դժուարութիւն չեն կրեր : Խիզութեամբ գլբել ուսանելու համար եւս կան բազմաթիւ մեթոտներ , որոցմէ երկուքն միայն գործածականն են այժմ . Բրայլեան կէտագիրն և Գերոլդեան մեթոտն , որոյ միջոցաւ գրերը հարթ եւ դունատ դուրս կ'ելլնեն : Բրայլեան ուռուցիկ կէտագիրը կոյրերը կը գործածեն վոխադարձ թղթակցութեանց մէջ դարձեալ կոյրերու հետ , իսկ Գերոլդեան մեթոտը կը գործածեն այն պարագային երբ կը թղթակցին աչք ունեցող անձանօթներու հետ , որոց համար դժուար չէ կարդալ սոյն տպագրական դունատ տառերը : Գրելու համար բազմաթիւ գործիքներու պէտք կայ : Շրջանակի միջոցաւ տախտակի վրայ կ'ամրացնեն թուղթին , իսկ սորա վրայ եւս փոքիչներով մետաղեայ կանոն մը ամբողջ երկայնութեամբ . հարկ է յիշատակել ատ թէ Բրայլեան գրութեան համար բառակուսի՝ իսկ Գերոլդեանի՝ աստղաձեւ քուբիւներ կը գործածուին , Բանտնի այսիւրաքանչիւր քուբիւրի մէջ կոյրը տառեր կը չինէ թուղթի վրայ եւ այս կերպով կը կազմէ տողեր : Ասյսպիսի նամակը , բնականաբար շատ տեղ կը դրաւէ եւ սովորական թղթակցութեան մը համար մի ձեռք նամակի թուղթ կ'սպառի : Սակայն հակառակ այս անպատեհութեանց , կոյրերը չուտով գրել կ'ուսանին : Թուաբանութիւն սովորելու համար , (ի բաց առեալ մետաւորական խնդիրներն) կը գործածուի տեսակ մը գործի , նման տպագրական գործիներու եւ կոյրերն կը լուծեն խնդիրն հմուտ գրաշարներու ճարպիկութեամբ եւ արագաշարժութեամբ , չարժելով մետաղեա ուռուցիկ թուանշանները : Երկրաչափութեան համար կայ մետաղեա տախտակ մը իրար մօտ կլած ուռուցիկ ձեւերով , շրջանակներով , գիծերով , անկիւններով եւ եւ : Կոյրը մատով կը սեղմէ պատկերի վրայ եւ զարմանալի ճանաչողութեամբ կը տարբերէ իրարմէ ձեւերն ու գիծերը : Կոյրերն չուտով կուսանին եւ աշխարհագրութիւն : Ուռուցիկ երկրագունտերու եւ աշխարհագրական քարտէշներու միջոցաւ , որոց վրայ լեռները դուրս ցցուած , գետերը խոր ընկած , իսկ քաղաքները փոքրիկ կոճակներու ձեւով ներկայացուած են : Նոքա կրնան քանի մը տեղեկութիւններ ստանալ եւ ֆիզիքական գործիքներու վրայ եւ դիւրութեամբ կը սովորին ցուցնել ժամացոյցի եւ եղանակացոյցի վրայ : Շօշափելով զանազան խաղալիքներ եւ ձեւեր , դազափար կ'ստանան կենդանական թագաւորութեան մասին :

Զուարճութեան համար յարմարցուած կան ճատրակի եւ այլ խաղեր , որոցմով մեծ հանութեամբ կ'զբաղին կոյրերը , բայց առաւել եւս նուագարանի վրայ ածել կը սիրեն : Մեզմէ շատերը գիտեն , որ կոյրերն ունին խիստ սուր լսողութիւն եւ մեծ մասամբ նուրբ եւ ընտիր ձայն եւ ջերմ սիրահար են երգեցողութեան : Լոկ լսողութեամբ կուսանին ձայնադրութիւնն եւ այսպէս կը կարենան մեծ յաջողութեամբ ածել կիթառ , երգէտն , ջութակ եւ : Շատ պարագայից մէջ կոյրերը մեծ զարմացում պատճառած են իրենց հմտալի նուագածութեամբ , այսպէս ի բերլին Կէրհէի մէջ (եկեղեցի) կ'երգէր կոյր Ֆրանցն , իսկ ի Համբուրգ երգէտնի վրայ նուագահանդէս կուտար կոյր Բուխգոլիցն , եւ նոյն իսկ ի

Կ. Պոլիս տարի մը առաջ տասն վեց-տասն եւ եօթամեայ հայազգի կոյր պատանի մը վողջցները պատելով կ'երդէր այնպէս, որ նորա երգն չատ քիչ տարբերութիւն ունէր երգէոնի ձայնէն։

Շնորհիւ տարօրինակ չանասլրութեան եւ համբերութեան, կոյրերն ընտիր կերպով կ'ուսանին զանազան արհեստներ եւ նոցա չատերն օժտեալ կը լինին եղական ձիրքերով։ Կը սովորին կազմարարութիւն և այլ նմանօրինակ արհեստներ։ Կոյր աղջիկները մեծ յաջողութեամբ կը վարժուին դուլպա գործելու, կարելու եւ կարկատելու մէջ։ Կոյրն չօշափմամբ կը ճանաչէ եւ կը տարբերէ իրարմէ այլեւայլ նիւթերը, մետաքսը, բուրդը, կտաւը. եւ եթէ տատներու չօշափմամբ բան չհասկնայ կը փորձէ ճանաչել լեզուի ծայրով, որպէս աւելցպատյուն գործարան։

Ստանալով այսպիսի դաստիարակութիւն եւ կրթութիւն, կոյրն օգտակար անդամ կը հանդիսանայ թէ՛ իւր և թէ՛ ընկերն ընդհանուր հասարակութեան համար։ Վերջապէս կը հաշտուի իւր անգործոյն ճակատագրի հետ եւ դեռ եւս պատահած է որ, կոյրերը դաեր են կենաց այնպիսի քաղցրութիւններ, որ հրաժարեր են այն դարձողութենէն որ կը խոստանայ վերադարձնել իրենց կորուսեալ ջրպակն – աչայ տեսութիւնը։

Եւրոպա վինչեւ երջանկութեան այս աստիճանին հասուցած է կոյրի կեանքն. աւելորդ է ըսել, թէ մենք ի՞նչ ըրեր ենք աշխարհի այդ ամենէն դժբաղդ արարածներու կեանքը քիչ չատ ամոքելու համար, այլ կը բաւէ միայն փոքրիկ չրջագայութիւն մ'ընել թէ՛ աստ ի Կ. Պոլիս եւ թէ՛ դաւառական քաղաքներն։

Պ. Տ.

ԶԱՆԱԶԱՆՔ

ՆԻՒ-ԵՈՐՔԻ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆ

Անցեալ չաբթու Նիւ-Եորքի բժշկական վարժարանն ժողվեց իւր դլխուն 600ի չափ աշակերտներ որք մահուան դէմ կռուելու արուեստն կը գնան ուսնիլ։ Նոցա մէջ կան այս տարի չորս հայեր միայն որոց անուններն ծանօթ են անչուչտ Մասիսի ընթերցողաց, (Անդրանիկ Ա.յվազեան, Ռաքելեան Հայկ, Ռաքելեան Պօղոս եւ Գասապեան Յարութիւն)։

Ամերիկայի մէջ գտնուող գրեթէ բոլոր բժշկական վարժարաններն, բաղդատմամբ Փարիզի, Պէրլինի եւ եւրոպական մեծ քաղաքաց համալսարաններուն, չատ աւելի դիւրութիւններ կ'ընծայեն բոլոր ուսանողաց, անանկ որ մէկը 2 – 2 ½ տարիի մէջ կրնայ վկայական մը ձեռք ձգել ամենայն դիւրութեամբ։ Նիւ-Եորքի համալսարանն որ իւր տեսակին մէջ լաւագոյնը կը սեպուի այլոց վկայութեամբ՝ երեք տարիի եւ երբեմն երկու տարիի մէջ կը յանձնէ ուսանողին վկայագիրն։ Այս համալսարանն մտնել փափաքող անձ մը առաջին տարին պարտի վճարել 155 տոլար, երկրորդ տարին 175 տոլար, իսկ երրորդ տարին ոչինչ չը պահանջուիր։ (Շատ բժիսիտ ուսանողներ որք եթէ երեք տարիէ աւելի դպրոց մնալ ստիպուին, ազատ են ո՛ր եւ է տուրքէ)։ Այս կանոն ունի բացառութիւն։ Աղքատի զաւակներ որք եթէ ունենան բարի վարուց ու բարուց վկայական, կրնան տարեկան 50 տոլարով ազատիլ եւ երբեմն ձրի ալ կրնան ընդունուիլ։ Մեծ յաջողութեամբ քննութիւն անցնող աշակերտք նուէրներ ալ կ'ընդունին համալսարանի վարչութենէն. այսպէս. — 250 տոլար կ'տանայ ամենէ յաջողակը. 150 տոլար յաջողակն եւ 100 տոլար յաջողակէն անմիջապէս ետքն եկող աշակերտն. լաւ ու միջակ քննութիւն տուող ուսանողք վկայական կ'տանան միայն։ Անցեալ քննութեան մէջ մեր ազգայիններէն նուէր տացող չ'եղաւ, միայն Տոքթէօր Սիւննի Պրուքլինի մի հիւանդանոցին մէջ ներքին բժիշկ ընդունուեցաւ, սակայն յաւաջիկայ քննութեան կը յուսանք որ մեր յիշեալներէն պիտի յաջողին նուէր մը կորզել, ու բարձրացնել Հայու պատիւն վարչութեան եւ ժողովրդեան առջեւ։

Հ. Էկինեան

ՄԱՍԻՍԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Աւասիկ ինչ պայմաններով պիտի առաջարկենք այլ եւ այլ դիտական խնդիրներ ՄԱՍԻՍԻ ներկայ Թիւէն սկսելով։

Ա· Խրաքանչիւր խնդիր պիտի կրէ Թիւ մը 1 է սկսեալ եւ պիտի մնայ չորս շաբաթ հետզհետէ, եթէ նոյնչափ միջոցի մէջ լուծող մ'ունենայ, եւ առաւելն երեք տարի՝ եթէ լուծող մը չգտնուի։

Բ· Հետեւաբար առ նուազն 1 եւ առ առաւելն 3 տարիս յետոյ պիտի ծանուցուին խնդրոյ լուծումն եւ լուծողաց անուններն ըստ արժանեաց։

Գ· Անընդունելի պիտի լինին (թէեւ ճիշդ ալ ըլլան) այն լուծումներ որք բաւական խնամով գրուած չ'ըլլան, ինչպէս եւ անոնք որք մի միայն պատասխանի թիւերը կը պարունակեն առանց պատճառաբանութեան։

Դ· Խնդրոյ լուծմունք պէտք են գրուիլ մանաւանդ թերթի մը վրայ, ի գլուխ ունենալով խնդրոյն թիւն եւ յառաջադրութիւնը, առանց պարունակելու ուրիշ որ եւ է բան։

Ե· Եթէ խնդիրներ ունեցողներ ըլլան, որք ուզեն «Մասիս»ի միջոցաւ առաջարկել զանոնք, հաճութեամբ կ'ընդունուին սա պայմանաւ որ խնդրոյն լուծումն ի միասին չգտնեն նախապէս։ Սոյն օրինակ խնդրոց մէջէն ընտրութեան իրաւունքն բացարձակապէս խմբագրութեանս վերապահեալ է, որ կը հրատարակէ կամ ոչ՝ առաջարկեալ խնդիրներն, առանց աւելի բացատրութեան։

Զ· Տարւոյն վերջ, լուծողաց մէջ յայտագրգռն հանդիսացողներէն առաջին երեքին պիտի տրուին հետեւեալ պարգեւները խմբագրութեանս կողմանէ.

Ա· Մէկ տարեկան Արեւելք·
Բ· » տարեկան Մասիս։
Գ· » վեցամեայ »

Է· Նամակները պէտք է ուղղել առ խմբագրութիւն ԱՐԻԵԼՔ ՕՐԱԳՐԻ, ի Նորատունկեան խան, Կալաթա։

ԽՆԴԻՐ

ԹԻՒ 1·

Ջրալից աւազան մը կը պարպուի երկու անհաւասար ծորակներու միջոցաւ։ Ա· ծորակը կը բանանք եւ ջրոյն մէկ չորրորդ մասը կը հոսեցնենք։ Ցետոյ կը բանանք Բ· ը երկուքն ալ բաց կը թողունք։ Աւազանը կը եւ պարպուի· եւ այս՝ $\frac{3}{4}$ ժամ աւելի ժամանակի մէջ, քան որչափ Ա· ծորակը դրած էր ջրոյն քառորդը պարպելու համար։ Թէ որ ի սկզբանէ բացած ըլլայինք երկու ծորակներն եւս, քառորդ ժամ մ'առաջ պիտի պարպուէր աւազանը։

Որչափ ժամանակի մէջ Ա· ծորակը, եթէ առանձին ըլլար, պիտի պարպէր աւազանը։

ՓԱՂՈՒԱԾ

ՅԱՌԱՔԱԿԱՆ ԼՐՈՑ

19—25 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

ՄՐՏՄԻՆ

—o—

Զարին մէկ հրամանագիրը կը ծանուցանէ թէ Պուլկարիոյ Ալեքսանդր իշխանին անունն ջնջուած է ռուսական բանակին կարգերէն։

(Պուլկարիոյ իշխանն երկրորդ կարգի զօրավար է, նաեւ պետ-յառաջապահ զօրաց 13րդ վաշտին եւ տրակոն զօրաց 23րդ գընդին։)

Պաշտօնական ակմբոց մէջ կը կարծուի թէ պուլկարական խնդիրն հաւանաբար պիտի լուծուի, դէթ իբրեւ փոխանցական առժամանակեայ միջոցաւ, Պէրլինի դաշնագրութեան պահ պանմամբ, բայց սա խոստմամբ որ անձնական միութիւն տեղի ունենայ նաեւ իշխանը թէ՛ Պուլկարիոյ եւ թէ՛ Արեւելեան Րումէլիի մէջ միեւնոյն օրէնքներն ի գործ դնէ, բաժանեալ թողլով սակայն բանակին ելմտացոյցն։ — Իշխանն եւ բանակը պիտի կրնան այն առեն Րումէլին թողլով հեռանալ։

—Գահիրէէ տրուած լրոց նայելով, Սուտանի ապստամբք դէպ յԵգիպտոս քալելու վրայ են նորէն։ Վատի Հալֆայի մօտ անգլիական յառաջապահներուն հետ կռիւ մը մօտալուտ կը կարծուի։

—Գահիրէէ կը հեռագրուի թէ անգլ. գնդապետ Չ· Սմիթ անցեալ ուրբաթ փոխադրուած է մեկնիլ Եգիպտոսի մայրաքաղաքէն՝ ի Վատի Հալֆա և աւելի դէպի հարաւ հանախմբեալ եգիպտացի զօրաց հրամատարութիւնն ստանձնելու։ Մաս մը անգլ. զօրք եւս դէպ յառաջ քալած է, Սուտանցւոց ծանուցեալ չարժման առաջքն առնելու նպատակաւ։

—Էֆբէ» անդը լրագրերէն առնելով կը ծանուցանէ թէ Ալեքսանդր Իչխանը կ'աշխատի խորհրդարար համոզել Բ. Դուռը թէ, արդի դժուարութենէն ելնելու ապահովագոյն և լուսաւոյն միջոցն է իրեն (Իչխանին) չնորհել անձնական գործնկան, որով փոխարէն ինք յանձն կ'առնու Պուլկարիոյ և Արեւելեան Րումելիի հարկը վճարել, կա՛մ իրրեւ հարկ և կա՛մ իրրեւ մասն Օսմ. Պարտուց։ Իչխանն իմացուցեր է որ եթէ Պուլկարիա և Արեւ. Րումելի միացուին դէթ անձնական ձեւով, պուլկարական պետութիւնը կարող կը լինի իւր դրամական յանձնառութիւններ ճշդիւ գործադրել, խնայելով վարչային ծախքերէն, որք այն ատեն յոյժ կը զեղչուին։ Իչխանը կը պնդէ թէ Րումելիի յեղափոխական չարժումն ինք չքայլալերեց, այլ յարեցաւ անոր՝ բարեկարգութիւնը պահելու և արիւնհեղութիւնն արգիլելու համար, թէ կրցածն ըրաւ հանդարտ պահելու համար զՄակեդոնիա և այսու Պալքանաց մէջ խաղաղութիւնը վերահաստատելու համար։ Թէեւ զայրացած է Սերպիոյ բրնաձ ընթացքին համար, Իչխանն հաւատաւիք տուած է Աւստրիոյ թէ կը յօժարի ընդունիլ արդար փոխարինութիւն մը զոր ո՛րոշուի Պուլկարիայէն տալ Սերպիոյ, մինչեւ իսկ եթէ անձնական միութենէն աւելի բան մը չչնորհուի իրեն։ Ի վերջոյ, զՌուսիան ևս հաշտեցնելու համար, Իչխանը ցաւ յայտնած է Պ. Քարավէլոֆի գործածած լեզուին համար։

Այս ամեն տեղեկութիւններէ կ'երեւի թէ Ալեքսանդր Իչխանը պարապ չի կենար, այլ ամեն կողմ կ'աշխատի Պուլկարական Միութիւնն ո՛և է ձեւով ընդունել տալու համար, և կը թուի թէ այս աշխատանքներ ապարդիւն չեն մնար բոլորովին. զի Դեսպանախորհրդոյ գումարման այսչափ ուշանալն ուրիշ պատճառէ չի կրնար վերագրուիլ բայց եթէ այս իրողութեան թէ, Մեծ Տէրութիւնք համաձայնած չեն բոլորովին իրաց նախկին վիճակը նոյնութեամբ վերահաստատելու Րումելիի մէջ։ Եթէ Քալնոքի կոմսին 4 օր յառաջ ըրած յայտարարութեան չափ ապահովացէր Տէրութիւնք համաձայնած լինէին, պատճառ չի կար որ Դեսպանախորհրդոյ գումարումն ուշանար այսչափ։

— Ի Բարիզ, կ'առաջարկուի «Հանրապետական Ընկերակցութեան» մը կազմութիւնն, երկիրը պատրաստելու համար 1789 ի Ֆրանսական Յեղափոխութեան հարիւրամեակն արժանապէս տօնելու 1889 ին։ Այս խորհուրդը պաշտպանելու առթիւ, հանրապետական գլխաւոր թերթը, Թան, հակառ. 27 թուով հրատարակեց յօդուած մը, որ ընդհանուր ուշադրութիւն գրաւեր է։ Թան կը յիշեցնէ թէ 1789 ի Յեղափոխութիւնը չատ տարբեր չարժումի մ'էր 1793 ի ժաքոպինութենէն, որ բռնապետութիւն էր սոսկ։ Ժաքոպինութեան յաղթանակը նախաշաւիղ եղաւ Առաջին Կայսրութեան հաստատման ի Ֆրանսա։ Թան կը զգուշացնէ երկիրն Արմատականութեան ծայրայեղութեանց դէմ, որք 1885 ի ժաքոպինութիւնն են, և կրնան նմանօրինակ պատուհասներ բերել Ֆրանսայի գլխուն։ Թան այս նպատակաւ կը յորդորէ Ֆրանսացիներն ի հաշտարար քաղաքականութիւն, փոխադարձ ներողամտութեամբ և թոյլտուութեամբ ամեն համոզմանց՝ բառնալու այժմեան գըժտութիւններն, և հակընդդէմ տարրերը միացնելու Հանրապետական Հայրենիքի մը մէջ, որ հասարակ լինի ամենեցուն։

ՆԵՐՔԻՆ

—

Դեսպանախորհրդոյ առաջին նիստը տեղի ունեցաւ այս հինգշաբթի օր ժամը 9 ½ին Թղթանօթարանի ապարանքին մէջ և տեւեց մինչեւ ժամը 10 ¼։

Նախ թէյ հրամցուեցաւ ժողովականաց, յետ որոյ պատուիրակք իրենց յանձնարարագրերը ներկայեցին միմեանց։ Այս նիստ նախապատրաստական լինելով, խորհրդակցութեանց ձեւին և առնադրութեանց նկատմամբ վերջնական որոշումներ տրուեցան։

Երկրորդ նիստը տեղի պիտի ունենայ այսօր։ Օտար քարտուղարի պաշտօնն յանձնուած է Ֆրանսական դեսպանատան առաջին քարտուղար Գ. Հանօթոյի։ Նաւուն էֆէնտի

և Եուսուֆ պէյի իրրեւ օգնական քարտուղար պիտի աշակցին արտաքին թղթակցութեանց քարտուղարներէն Մէհմէտ և Մուսթաֆա պէյերը, նոյն-պէս իւրաքանչիւր դեսպանատուն մէկ մէկ օգնական քարտուղար պիտի ան-ուանէ վաղը։

—Օսմանեան պատուիրակ.ք Դեսպա-նախորհրդէն եղնելով անմիջապէսբարձր-Մեծ-Եպարքոսի քով գնացին, ուր խոր-հրդակցութիւնք տեղի ունեցան մին-չեւ ուշ ժամանակ։ Ներկայ էին նաեւ Բարձր-Սպարապետն և Արտաքին, Ներքին, Դատական և Ծովային գոր-ծոց Վսեմ. նախարարք։

—Մուշէն հոկտ. 20 (Ն. Տ.) Թուով հետեւեալ տեղեկութիւնները կը հա-ղորդեն Ծոլէ։

Մշոյ Վերին Բիւրվա գիւղին մէջ, ուր Հայոց Հոչակաւոր Ս. Կարապետի վանքը կը գտնուի, ասազակաց խումբ մը երեւան ե-լած է։ Զարագործք տեղւոյն Հայ ագարա-կապաններն վանելով սիրած են նոցա ստացուածոց։ Առաջնորդն քաղաքելով այս անիրաւ բռնաբարութեան դէմ տեղական կառավարութեան դիմած է որ, ճանչնալով խեղճ բռնաբարեալներու իրաւունքն, պին-ուորական զօրութիւն մը խրկած է որպէս զի ասազակներն վանելով վանքին հողերէն, օրինաւոր տէրերն անդ հաստատուին, բայց իրաց վիճակն փոխուած չէ։ Այս դէպքերն կրնան անհաճոյ հետեւանք մ'ունենալ տեղ-ւոյն հանրային ապահովութեան համար։

Ա. ԶԳԱՅԻՆ

—o—

Ազգային ժողովը ի նիստ գումարուե-ցաւ երէկ եւ լսելով Երուսաղէմի պատրի-արքական ընտրութեան համար Միաբանա-կան Ընդհ. ժողովոյ կողմէ պատրաստեալ ւօթնանուն ընտրելեաց ցանկի տեղեկագի-րըն, որոշեց 15 օրէն պատրիարքական ընտ-րութիւն կատարել հանդիսաւոր նստի մէջ։

Ապա ժողովը դռնփակ նիստ ընելով, զբաղեցաւ կաթողիկոսական խնդրոյն եւ լսեց կաթող. ցանձնաժողովոյ մեծամասնու-թեան եւ փոքրամասնութեան տեղեկագը-րերն որք տպուելով երեսփոխանաց պիտի բաշխուին մինչեւ յաջորդ նիստ։

Մեծամասնութեան տեղեկագիրը կ'ա-ռաջարկէ ընդունիլ Մակար սրբազանի կա-թողիկոսութիւնն, իսկ փոքրամասնութեան տեղեկագիրն՝ որ ստորագրուած է միայն ե-րեք անդամներէ, մերժուիլ կ'առաջարկէ։

—Հիւսիսային Գործակալութիւնը կը հե-ռագրէ Ռուսական լրագրաց Թ է, երբ Հայ հոգեւորականութիւնը Մակար Կաթողիկո-սին ներկայացեր է ի Տփղիս, Ն.Վ. Սրբազնու-թիւն ըսեր է. «Ես կը տեսնեմ որ ձեղնէ «չատեր ուզիղ ճանապարհէն չեղած են. «էր ժամանակ յորում դուք կը կառավա-«րէիք ժողովուրդը, իսկ այժմ ժողովուրդը «կը վարէ զձեզ։ Դուք պարտաւոր էք աշ-«խատիլ նախկին տեղը գրաւելու։ Ձեզ «հետ պիտի վարուիմ ձեր գործոց համե-«մատ։ Բարի գործերը պիտի վարձատրուին, «չար գործերը պիտի պատժուին խստիւ։»

—Հոգելոյս Ներսէս Պատրիարքի մահ-ուան տարեդարձին առթիւ, հոգեհանգըս-տեան պաշտօնք եւ պատարագք պիտի մա-տուցուին վաղը, մայրաքաղաքիս եկեղեց-եաց մէջ։

—Կ'իմանանք թէ այս կիւրակէ օր, Հոգելոյս Ներսէս Պատրիարքի թաղ-ման տարեդարձին առթիւ, Հայոց Մի-ացեալ Ընկերութեանց կողմանէ քնա-րուած յատուկ պատգամաւորութիւն մը յանուն Ընկերութեան ծաղկեայ Պսակ մը պիտի դնէ Հոգելոյս Սրբա-զանին շիրմին վրայ, ըստ որոշման զոր յիշեալ Ընկերութեան կեդր. ժողովը իւր ԲՈՒՐՄԱՐին յիշատակը պատուե-լու համար տուած էր անցեալ տարի իւր մէկ հանդիսաւոր գումարման մէջ։ Ա-յս որոշումը պիտի գործադրուի նաև ամեն տարի։

ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՅ

Ազգային կեդր. վարչութեան կրօն. ժողովը ի նկատի ունենալով իւր նուիրական պաշտօնը՝ զոր բացատրած է ըստ օրինաց ե-կեղեցւոյ՝ Սահմանադրութեան 28րդ յօդ-ուածն, հետեւաբար քրիստոնէական ու-

սուցման վրայ ի մեծ հսկողութիւն ընել կարենալու եւ Կրօնի զգացումը ազգայնոց սրտից մէջ վառ պահելու համար, հարկ անհրաժեշտ համարեցաւ իւրաքանչիւր ուսումնարանի եւ դպրոցի թէ՛ ի գաւառս եւ թէ՛ ի մայրաքաղաքիս ուսման վիճակն առաջի աչաց ունենալ ի պարտուպատշաճ տնօրինութիւն :

Այս նպատակին հասնելու համար՝ ներկայ չրջաբերականաւս՝ զոր կ՛ուղղէ առ Առաջնորդս , Առաջնորդական Տեղապահս եւ Փոխանորդս , Վանահարս , Քարոզիչս , Աւագերիցունս , Թաղական Խորհուրդս , Հոգաբարձութիւնս , առ Գործադիր ժողովս Ընկերութեանց և առ Հիմնադիրս մասնաւոր Ուսումնարանաց , կը հրամայէ որ յամենայն ուսումնարանս պարտաւորիչ լինի ուսումն Քրիստոնէական Կրօնի , ըստ ուղղափառ վարդապետութեան Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ , այր աւանդող դասատուն պարտի ունենալ զվկայագիր Կրօն. ժողովոյ մայրաքաղաքիս կամ գաւառաց :

Ընդ սմին՝ Կրօնական ժողովն Ազգ. Կեդր. Վարչութեան կը պատուիրէ վերոյգրեալ պաշտօնակալաց՝ որ փութան յղել առ Կրօն. ժողովս մի տեղեկագիր , յորում պարունակին հետեւեալ տեղեկութիւնք .

Ա. Կրօնադիտութեան դասատուին անունն և ունեցած վկայագրին պատճէնը :

Բ. Ո՞ր դասարանք Կրօնադիտութիւն և Ս. Պատմութիւն կ՛ուսանին, և չարաթը քանի՞ ժամ նուիրուած է Կրօն. ուսմանց :

Գ. Ո՞ր դասագրքի վրայ կ՛աւանդուի ուսումն Կրօնի և Ս. Պատմութեան :

Սոյն տեղեկագրի վաղ ընդ վոյթ ընդունելութեանն սպասելով , Կրօն . ժողովն կը հրամայէ միանգամայն .

Ա. Թաղին վարժարանաց հանօրէն աշակերտք եւ աշակերտուհիք իրենց վարժապետին եւ վարժուհւոյ հետ անպատճառ եկեղեցի դնան եւ ներկայ լինին հոգեւոր պաշտամանց , տարւոյն ամէն կիւրակէ առաւօտներն : Երկրորդ՝ չաբաթական տօնից առաւօտներ : Երրորդ՝ Շաբաթ երեկոյներն : Չորրորդ՝ չաբաթ ամէն տօնից նախատօնակներուն :

Բ. Թաղային վարժարանաց երգեցողութեան դասատուն եւ ձայնաւոր աշակերտք բաւական թուով անպատճառ սպասաւորեն չաբաթ-ամիջի լուր օրերն մատուցած Ս. Պատարագին :

Գ. Ձայնաւոր վարժապետն և փոխասաց –մոնակալ դպիրք անպակաս լինին յառաւօտեան և յերեկոյեան ժամերգութիւնս :

Դ. Համօրէն աշակերտք եւ աշակերտուհիք վարժարանաց՝ ի միասին ունենալով զվարժապետս և զվարժուհիս վարժարանաց, խրատվին պիտի մերձենան Խորհրդոյ Ս. Հաղորդութեան , տարւոյն հինգ տաղաւարնեռուն , որք են՝ Ծնունդ , Զատիկ , Վարդավառ , Վերափոխումն Ս. Աստուածածնի եւ Խաչվերաց :

Ե. Ի բաց արձակել ի պաշտամանէ այն վարժապետներն եւ վարժուհիներն՝ որք ոչ յամախեն յեկեղեցի եւ ոչ մերձենան Խորհրդոյ Ս. Հաղորդութեան : Եւս առաւել մերժել ի վարժապետութենէ զանբարոյականն եւ զանկրօն դաստիարակս :

Զ. Ձընդունիլ ի տեսչութիւն և ի վարժապետութիւն ազգային վարժարանաց զայլազկրօն հայ ուսուցիչս , զօտարացեալս ի Հայաստանեայց Առաքել. Ս. Եկեղեցւոյ :

Է. Եկեղեցականք իրաւունք ունին ներկայ գտնուիլ եւ հսկել կրօնական դասատուութեանց :

Կրօնական ժողովոյ սոյն տնօրինութիւնքն անպատճառ պիտի գործադրեք . անփոյթք պարտաւոր պիտի լինին առաջի Կրօն. իշխանութեան :

Սակայն մեք եւ Կրօնական ժողովն վըստահ լինելով որ բոլոր ուսումնական տեսչութիւնք ի նկատ առնելով վերջերս մուտ գտած Կրօնական անտարբերութիւնն եւ անոի յառաջ եկած հոգեւոր , բարոյական և նիւթական վնասներն , և խորհելով նաեւ սուրբ եկեղեցւոյ եւ ազգի դառն կացութիւնն , պիտի յիշեն իւրեանց բարոյական պատասխանատուութիւնն առաջի Աստուծոյ եւ եկեղեցւոյ , պիտի փութան անմիջապէս գործադրել այն ամենակարեւոր պատուէրներն՝ որք կը պարունակին ի ներկայ չրջաբերականիս , զոր կը հրամայեմք ընթեռնուլ յատեան Սուրբ եկեղեցւոյ ի լուր ժողովըրդեան հայրական օրհնութեամբ մերով :

(ԿՆԻՔ. Ս. ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ)